

2016

Воловець від колиби до сучасності

[Введіте подзаголовок документа]

Савчин О.М.

Мабуть, немає на Україні жодного поселення, яке б не мало якоїсь своєї легенди або народного тлумачення появи і розквіту в заплутаній історії буття. Не є дивиною, що кожне поселення виникло на протязі довгих віків в складних соціально-економічних умовах . Століттями люди освоювались на кутках землі, що їм сподобались; рельєфом, кліматично- природними умовами вибраної місціни, багатими лісами і обов”язково селились на березі річки...

ВОЛОВЕЦЬ.

ВІД КОЛИБИ ДО СУЧАСНОСТІ

Зміст

ВОЛОВЕЦЬ. ВІД КОЛИБИ ДО СУЧАСНОСТІ/Передісторія/	2
Священники. Жертви НКВД.....	6
ЗЛИДНІ.....	14
ЗАЛІЗНИЦЯ.....	21
ТУНЕЛЬ.....	21
Залізнична торгівельна лавка.....	22
Залізничний вокзал	23
Літопись Гуцульська.....	24
Утікали воловчани із мадярської “демократії” і попадали в радянське пекло	34
За роки Другої світової загинуло 32 воловчан	36
ЛІНІЯ АРПАДА.....	39
Розвідник у сутані	40
Воловець в СРСР	43
Український Воловець.....	44

Мабуть, немає на Україні жодного

поселення, яке б не мало якоїсь своєї легенди або народного тлумачення появи і розквіту в заплутаній історії буття. Не є дивиною, що кожне поселення виникло на протязі довгих віків в складних соціально-економічних умовах . Століттями люди освоювались на кутках землі, що їм сподобались; рельєфом, кліматично-природними умовами вибраної місцини, багатими лісами і обов'язково селились на березі річки.

ПЕРЕДІСТОРІЯ

Звісно, за сім з половиною століть з часу першої письмової згадки /1433р./ в історичних документах Воловець мав безліч легенд з різними версіями походження своєї назви. Невідомо з яких причин, версія про те, що з потічка Волівчик пастихи поїли худобу, звідки і пішла назва “Воловець”, стала офіційною історичною версією походження сучасної назви.

Мені ж особисто розповідав старожил Поп М., а він чув ще від прадіда, що колись ходила легенда, нібито село називалось Воловець, через те, що у Вишньому кінці перші поселенці поїли худобу з дерев'яних корит, яких називали валовами /до речі ця назва збереглася донині/. Від них і з'явилася назва “Валівець”, яка з часом трансформувалась у “Воловець”.

Підтверджується така історія виникнення назви у легенді від Кубаш Л. з села Жденієво в книзі Ю.Чорі ”Що не сільце - своє лице”.

«У давнину вівчарі попасували на полонинах вівці. Але там води мало, рідко де криниця. Тому пойти овець вони зганяли в долину, де були потічки. Де тепер село Воловець, бігла річка. Вівчарі обабіч неї наростили валови і валівчики, щоб вівцям було зручніше пити, цілій отарі водночас. Вода набігала самопливом, по жолобках. На тому місці де стояли валівчики поступово селились люди, робили собі хижі, село поступово розросталося. Вівчарі вже не зганяли туди пойти овець. Але те місце, прозвали в народі Волівчик - від слова “валів” перейшли в назви: потока-Валівчик, і поселення, що там виросло,- Воловець.»

Згідно ж довідки викладеної І. Селівановим: Воловець виник багато віків тому. За переказами старих воловчан, на гірську річку Вича, в ущелину Мончила, Темнатика й Килиці селяни з навколиніх сіл приганяли своїх волів поправлятися після зимової голодовки. Тому це місце спершу називали Воловчиком, а за тим Воловцом.

ЛЕГЕНДИ ТА ПЕРЕКАЗИ

Разом з тим легенди та перекази донесли до нас відомості, що в ті далекі часи на місці сучасного Воловця були ліси та чагарники. Перші поселенці оселелися в Канорі, в собачій буді на сучасний лад. Жителі, а всього їх було 2-3 хижі з своїми собаками ходили на полювання в навколишні хащі. Увагу їх привернули дикі коні, що паслися на горі Корні і люди вирішили їх приручити. Проте коні близько не підпускали. І от один сміливець, взявши з собою пісів пішов у засідку, але коні напудились і задум його не вдався. Люди прозвали того сміливця Конепудом

За переказами, першим поселенцем був угорець/мадяр/, котрого за якусь провину вигнали в цю місцевість. Тут в поточині зробив свою колибу і почав газдувати. З часом його сусідами стали канорці, що облюбували протилежні зелені схили. Згодом це поселення почали називати мадяровицею. /Спогади Бігар І.Д.1942р./

Баганич Ганна Іванівна 1916 року народження розповідала, що саме перше поселення в селі було у верхній течії Волівчика і носило називу Вишній кінець. Оскільки там найбільше проживав Тимковичів, очевидно це прізвище пішло від Тимка. З роками селилися в різних куточках, тому і виникли нові назви розселення.

До цього часу побутиє назва "Слатина", колишня вул Леніна, а зараз Карпатська - від мосту через Вичу /біля садика/до колишньої верхньої площастики "Електрона." Колись там на вулиці була будівля Латинського, від цього прізвища і пішла Слатина.

Сучасні вулиці Коротка і Дружби носила називу Лапташовиця, від прізвища першого поселенця Лапко.

Від прізвищ поселенців Худанів сучасна Підгірна, була Худановицею. Існує й інша версія – нібито тут будувалися худобні /бідні/ люди, які через матеріальну скрутку спроможні були лише купити клаптик землі на крутих берегах Вичі.

Є у Волівці і Мадяровиця, що починається від будинку Мадяра М./ Шепталового/ і простяглася через переїзд вверх праворуч, в поточину. Поселення дістало називу від прізвища Мадяр, від чого і сам потік називається Мадярійським / вул. Перемоги/.

У 20-30 роки ХХ століття від старої аптеки до будинку Грінберга / будівля сучасної музшколи/ носила називу Головної вулиці. Вона була не заселена бо люди селилися там де легше було прожити за рахунок землеробства і скотарства.

Сучасна вулиця Фабрична колись мала називу Новоселиця /Нова/. Цей клапоть землі викупили залізничники Селянчин Онуфрій і Варга Юлій від заводчика Грінберга, де й побудувалися. Згодом тут постали житлові будинки і Худана, Грудзура і Копчі...

В сучасний Воловець на правах села влилася Канора. Легенда про походження назви села, що розповів житель села Кобрин Василь Васильович 1921 року народження, яку вчув ще від свого діда, а подала його Брунцвик- Кобрин Віра Олексіївна гласить....

- Давним – давно в лісовах зворах жили кочівники, які займалися розведенням худоби. Шукаючи нові пасовища, вони натрапили на Бескиди. Тут росли запашні зелені трави, а поряд гуркотіла з невеличкого водоспаду холодна джерельна вода. Вона якась була незвичайна, виривалась з глибоких надр землі і шумно перекочую- чись по кам'яних брилах, падала донизу.Хоча люди мандрували, але час від часу поверталися сюди. А дехто з них поселився в долині річки, яка брала початок від водоспаду Шипіт.

Люди почали викорчувувати дерева, випалювати площи і обробляти землю. Але земля тут була дуже кам'янистою , отож людям безкінечно необхідно було корчувати ліс, щоб оновлювати ділянки. Сонце, дощ і вітер робили свою справу і знову залишалися одні брили. В цих брилах поробилися нори, що стали справжнім порятунком від набігів войовничих племен. Рятівні Кам'яні Нори і стали прообразом назви Канори.

/Можна й зробити припущення щодо часткового волоського походження назви села-Канора – кануре-начіс із вовни/, а може й правильна версія, що перші поселенці жили в конурах, від яких і пішла Канора.

-На правах вулиці входить в селище і древній Яблунів /Яблуново/. Перекази , що дійшли до нинішнього часу переконують нас, що першою поселилась у цій місцині якась заможня панянка Маня, яка мала багато землі і великий яблуневий сад-продовжує розповідь воловецький бібліотекар Кобрин Ганна Михайлівна,- цей сад весною буйно розквітав біло- рожевим квітом, мов куточок земного раю. А восени дбайливо доглянуті яблуні віддячували Мані щедрим врожаєм. Ось цей райський куточок гірського краю і дав назву поселенню людей, що обрали собі похилий правий берег Вичі. Село так і назвали-Яблуново. У 1872 році розпочалось будівництво залізної дороги і більша частина цього яблуневого саду поглинула залізниця. А те, що залишилося купив корчмарь, а сама хазяйка виїхала... Тут з'явилися дві кам'яниці для робітників штреки, які служили для них житлом. /Збереглися і донині/. В одному з цих будинків мешкає Далекан Володимир...

Однак старожителі впевнені, що Яблуново давніше від Воловця і перші поселенці почали селитися на гірських землях Воловецької округи саме з Яблунова, адже це найтепліший куток між гірськими верховинськими улоговинами... По мадьярські Яблуново – Олмозев, що означає яблуневу поляну.

ПРАВОСЛАВІС

Православну громаду заснував у Воловці та Канорі в 1925 р. емігрант з Росії (а можливо, з України, бо розмовляв українською мовою) о. Лев Тиблевич, що став також першим православним священиком. Ініціатором православного руху з місцевих людей був Андрій Беца, який очолив спорудження дерев'яної церкви. Разом з ним працювали Іван Мадяр, Федір Баганич і, можливо, брати Андрія Беци Олекса та Михайло. Згадують серед майстрів також братів Ільницьких – Івана, Василя та Михайла. А. Беца зробив до церкви іконостас, царські двері, гробницю і світличі. На спорудження церкви зібрали 40 тисяч чехословацьких корон

Автор Савчин О.М.

(очевидно, певну частину виділила держава). Дошки закупили у власника місцевої лісопильні Шайо Грінберга. Дзвони купили місцеві залізничники. Невідомо хто зробив проект цієї цікавої споруди. Одночасно вірники збирали кошти і матеріали на муровану церкву, хоч у 1931 р. громада мала борт 15 тисяч корон за ділянку землі, на якій уже стояла церква.

Дерев'яна церква каркасної конструкції та традиційна двоярусна дзвіниця утворювали цікавий ансамбль дерев'яних споруд на місці, де тепер стоять приватні будинки позаду будівлі пошти. Чотири главки увінчували гребені гонтових дахів, а на перетині дахів височіла дещо більша главка.

У серпні 1943 р. внаслідок воєнних дій церкву було незначно пошкоджено. Але все ж церкву і дзвіницю розібрали люди, що залишилися без житла через залізничну аварію.

Дзвони перенесли до мурованої церкви. Хоругви і різьблена гробниця зберігалися в людей.

[Воловець. Освячення оновленого храму /відеофільм/](#)

дідько його знає, прости Господи. Не бачив я його.

Священики. Жертви НКВД.

Ф.Росоха – ієромонах Феодосій.

У 1939-1941 рр. в Волівці і Мукачеві діяла розвідувальна група ієромонаха Феодосія (Ф. Росохи), який працював православним священиком у Канорі Свалявського району, а потім Воловці. Про прихід угорців у Воловець 15 березня 1939 р. він згадував: „Цілих два тижні я переховувався, а потім все-таки змущений був вийти на люди. Адже я був священиком і мав певні обов'язки. Як тільки я зайшов у село, мене тут же взяли і стали гнати поперед себе” [17, 12]. Головне, що не сподобалося угорцям, це те, що ієромонах **Феодосій (Росоха)** не хотів привітати їх промовою від православної громади. Його взяли під домашній арешт, з обов'язком відмічатися в сільській жандармерії кожного дня о 9 годині ранку і о 9 вечора. У жовтні 1939 р. він написав листа командиру радянських прикордонників, в якому виявив бажання добровільно допомагати їм. Цього листа передали П. Беца та І. Мадяр. Священик отримав підпільне ім'я **Данило** і повинен був кожного місяця 20 числа передавати розвідувальні зведення. Отриману таємну інформацію носили на той бік кордону П. Кобрин та І. Мадяр.

Автор Савчин О.М.

Згідно отриманих завдань ієромонах Феодосій (Росоха) роз'їжджав по всій Угорщині і збирав матеріали [18, 12].

Група одержала завдання здобути карту залізничної сітки, графік руху поїздів та повідомляти про рух військових частин до кордону. До групи був залучений піднотар села Воловець І.Овсак, який в 1944 р. загинув в концтаборі Дахау. Він забезпечував членів групи різними бланками та посвідченнями, щоб вони могли пересуватися по всій країні. В Мукачеві групі допомагав В.Іванчо, який працював на пошті, службовець телеграфу з Мукачева І.Шепа, лікар М.Моцков [30, 76].

Кожен мав своє завдання: наприклад Копча слідкував за пересуваннями військ на залізниці та їх озброєння, документами залізниці, картами, М.Моцков – лікував підпільників. У Мукачеві в епархіальному управлінні о.Феодосій завжди зустрічався кожного числа місяця з В.Іванчо, що передавав здобуті дані. На початку вересня 1940 р. група отримала завдання здобути дві уніформи угорських офіцерів у чині підполковника та майора. Це обмундирування було згодом використано радянськими підпільниками для перевірки „лінії Арпада” [19, 12]. В травні 1941 р. частина групи потрапила в засідку і була заарештована. Угорці жорстоко ставилися до заарештованих. Спочатку ієромонаха Феодосія (Росохи) відвезли до Ужгорода, де постійно допитували за допомогою тортур. 27 червня 1941 р. його відправили до Будапешту до військової в'язниці „Моргіткерут” [12, 12]. У згаданій в'язниці о.Феодосій пробув 6 місяців, 13 листопада 1941 р. переведений до м.Вац. 15 травня 1943 р. військовий трибунал засудив ієромонаха Феодосія (Росоху) на довічне ув'язнення з позбавленням політичних прав, (пізніше замінено на довічне ув'язнення). З Вацу ув'язненого перевезли до Комарно, а потім до концтабору Дахау в Німеччині. 13 членів групи засуджено на різні строки [30, 77]. Після звільнення з табору ієромонах Феодосій (Росоха) залишив чернецтво, згодом одружився і переїхав до Ужгорода [21, 6].

Гашпар-ієромонах Йов.

30 травня 1952 р. заарештований ієромонах Йов (Гашпар), 1911 р. народження, з Воловця. У 1926 р. закінчив шість класів школи, потім продовжив навчання в Свалявській гімназії. У 1930–1932 рр. проходив дійсну військову службу у чехословацькій армії. У 1934 р. вступив послушником до Свято-Преображенського монастиря в Тереблі, де 1936 р. прийняв чернецтво. У 1936–1940 рр. навчався в монастирській школі в Високих Дечанах (Югославія) [37]. За антифашистську діяльність його заарештовано німцями, у 1941 р. перебував у концтаборі. Цього ж року втікає до партизанів, де перебував до 1945 р., у цьому році повертається до Чехословаччини [38]. У 1946–1952 рр. працював священиком у селах: Ганичі Тячівського р-ну, Кваси Рахівського р-ну, Новоселиця Між-гірського р-ну. 25 липня 1952 р. засуджений військовим трибуналом прикордонних військ МДБ Закарпатського округу за ст. 20-54-1 «а» УК УРСР до 25 років виправно-трудових таборів, з ураженням у правах на п'ять років і конфіскацією майна. 8 червня 1955 р. міра покарання змінена до п'яти років ув'язнення без ураженням у правах, о.Йова звинуватили в тому, що у 1949 р. інформував бандитів про дії органів безпеки, допомагав продуктами та ін. [39]. Звільнений 11 липня 1955 року. В ув'язненні перебував 3 роки 1 місяць і 11 днів. Реабілітований 1992 року.

Сідак-ієромонах Юстин.

6 квітня 1951 р. був заарештований ієромонах Юстин (Сідак). Його звинуватили у ворожому ставленні до радянської влади, хоча на допитах він заперечував свою антирадянську та антикомуністичну діяльність. Із протоколів відомо, що Юстин (Сідак) народився 14 жовтня 1918 р. у с. Збини Воловецького р-ну в багатодітній сім'ї лісоруба. Навчався в духовній семінарії у м. Срем-ські Карловці в Югославії, на богословському факультеті Белградського університету та духовному училищі в Будапешті [26]. 22 вересня 1946 р. висвячений єпископом Нестором (Си-дорук) у сан священика. У 1946–1947 рр. — чернець Свято-Пантелеimonівського скита в м. Хуст-Колесарово [27].

17–18 липня 1951 р. відбулося судове засідання, на якому о. Юстин відкидав усі пред'явлені йому звинувачення, але Закарпатський обласний суд присудив йому 10 років виправно-трудових таборів з ураженням у правах на п'ять років і конфіскацією майна. Для відbutтя покарання його відправили в Ун-женський табір на станцію Сухо-Безводна колишньої Горьківської області Росії. 7 червня 1956 р. о. Юстина звільнено з ув'язнення. Помер 21 жовтня 1992 року. Реабілітований 16 вересня 1992 р. [28].

Андрій та Микола Горбалі.

Завдяки батькам змалечку пам'ятаю історію краю, його фольклор. Хоч і було мені чотири роки, коли наше сімейство змусили покинути рідний Воловець Горлицького повіту на Krakівщині, та до подробиць знаю, як і чим жили односельці. Зрештою, долі “евакуйованих” часто-густо подібні. Режисери переселення добре знали: аби замести сліди за русинами, треба навернути їх на іншу віру і знищити святині. Гучним акордом драми стало брутальне вигнання з єпископської кафедри у Перемишлі Йосафата Конциловського. Моя родина також не уникла поділу на греко-католиків і православних. Останні врешті легковірно піддалися компартійно-радянській пропаганді. Не слід забувати, що до 1927 року лемки поголівно були греко-католиками. Потім, коли російські священики, втікачі від революції, опинилися на Заході, їм удалось місцевих навернути до своєї віри. Тоді майже весь Воловець перейшов на православ'я. З'явилася нова церква, в яку запросили батюшку (у лемківському діалекті завжди сталий наголос на передостанньому складі). Той мав незвичне для тутешніх священиків довге волосся, заплетене в косу, розмовляв російською. Селяни майже не розуміли його, та пояснювали це власним неуцтвом. Москвофільські тенденції виявилися домінуючими. Парафія на старій дерев'яної церкви лишилися кілька родин, серед яких був Андрій Горбаль — мій батько. Його мати, брати і сестри уже ходили на проповідь до попа, бо здавалося, що той розмовляє такою мовою, якою написано Біблію.

Мабуть, якби не це та не згадка про російських вершників, які, повертаючись на баских конях після Першої світової війни додому через Карпати, частували аборигенів білим пшеничним хлібом, навряд чи б люди повірили у молочні ріки з медовими берегами, які нібито чекають у СРСР.

— Ваша родина теж сподівалася потрапити на багаті села?

— Бабця і мої дядьки з сім'ями впевнені були, що матимуть багато землі, худоби. Майор НКВС агітував виїжджати з Лемківщини і розказував про щасливе життя в колгоспах, де всі спільно працюють, а доробок чесно розділяють між собою; де навіть мед з колгоспної пасіки роздають порівну. Так моїй бабусі це запало в

Автор Савчин О.М.

голову, що одним із аргументів їхати в Росію було: “Там мед дають”. Кажуть, один господар із Волівця перед виселенням розглядав карту і тикав пальцем десь коло Москви: “Ідьмо туди. Там наша земля”.

ІСТОРІЯ

В середні віки територія району була підпорядкована володарям Мукачівського замку і збереглися хроніки в яких говориться що ще в 1625 році капітан того замку Янош Баліндя дарує землі що входять зараз до Воловецького району Олексі Шімонові й обумовлює що останній мусить їх заселити. Права Олекси на ці землі було підтверджено також королівською грамотою від 1628 року.

Про пізніші часи історії Воловця відомо, що в 1645 році він перейшов у володіння героя мадярського руху за незалежність Дерд'я II Ракоці, але після придушення його повстання землі що належали йому в Закарпатті австрійська корона подарувала коронному канцлеру Лотару Шернборну.

Ці володіння, що складались з чотирьох міст й більше ніж півсотні сіл склали, так звану, Мукачево-Чинадіївську домінію (Домінія - територіальна одиниця, що належала одному приватному власнику або державі). На Закарпатті крім домінії Шернборнів існували ще Ужгородська, Великобичківська та Мармароська державні домінії).

Зрозуміло, що такою величезною територією графи Шернборни особисто керувати не могли і в різних частинах Мукачево-Чинадієвської домінії господарювали їх управителі.

В 1830-ті роки в Воловці стає до дії цегляне й черепичне підприємство.

В другій половині XIX ст. промисловець Грінберг прибирає до рук значну частину навколошніх лісів й будує в Воловці лісопильний завод. Будинок Грінберга зберігся до наших днів і в ньому розміщена зараз школа мистецтв.

В 1872 році через Воловець починається будівництво залізниці Мукачево-Львів, що також сприяє економічному розвитку селища (до речі, будували залізницю в Карпатах італійські робітники, що мали вже на той час досвід будівництва залізної дороги в гірських масивах Альп).

На 1900 рік в Воловці налічувалось 198 будинків і проживало 1284 особи (839 українців, 253 німця, 177 мадьяра, 11 єреїв, 3 словаки, 1 румун). На початку ХХ століття працювала парова лісопильня. Містечко було центром Воловецького округу Австро-Угорської імперії.

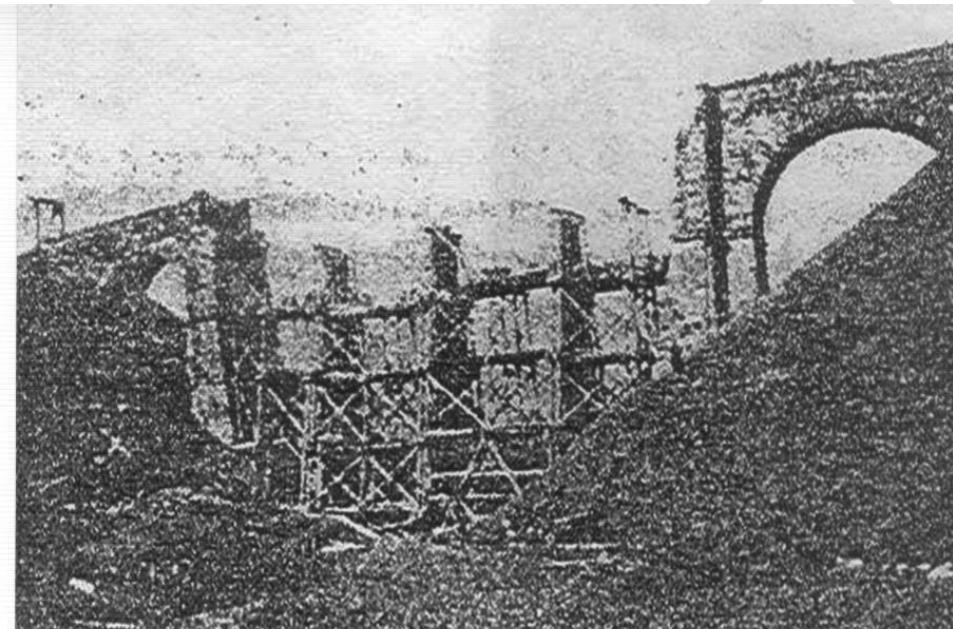
ПЕРША СВІТОВА

Автор Савчин О.М.

Тривалий час вогняний смерч Першої світової вирував на території нинішнього Закарпаття. Й по сьогодні на гірських вершинах Карпат та в лісових нетрях можна знайти залишки окопів, траншей, фортифікаційних споруд, зброї, набоїв, а подекуди й тлінні останки вояків, котрі так і не дочекалися поховання на військових цвинтарях.

Уже буквально через місяць після початку війни, у вересні 1914 року, австрійські війська відступили зі Східної Галичини за річку Сян, а російська армія вийшла на північні схили Карпат та оволоділа всіма перевалами Головного Карпатського хребта. Як стверджує чеський військовий історик Іван Гонл, у кінці вересня передовим російським підрозділом вдалося пройти через Ясінянський (Яблунецький) перевал до Рахова і навіть підійти до Сігета-Мараморошського (нині м. Сігет в Румунії); а через Скотарський перевал зайти за Волівець до залізничної станції Занька; через Ужоцький перевал – до с. Ставне.

Зруйнований залізничний віадук біля Волівця

Відень і Будапешт були серйозно стурбовані таким швидким і загрозливим просуванням росіян вглиб своєї території. Австро-угорські війська почали контрнаступ і 5 жовтня відвоювали Ужоцький перевал, а згодом змусили противника залишити й інші перевали (Пантир, Верещак, Скотарський, Торунський). Яблунецький перевал утримувався найдовше - до 21 жовтня. Цього дня уже російські війська перейшли у наступ і 17 листопада знову оволоділи

Ужоцьким перевалом, а в подальших боях утворили на південних схилах Карпатського хребта суцільну лінію фронту по лінії Кострино-Підполозяз-Волівець-Лази. Бойові дії, які до цього часу велися динамічно за оволодіння комунікаціями через головні карпатські перевали, набули позиційного характеру. Зима того року з морозами до -28°C настала незвично скоро і нещадно забирала життя тисяч вояків обох армій. Втрати через обмороження були більшими, ніж від бойових поранень.

Автор Савчин О.М.

Взимку 1914-1915 років аrenoю жорстоких кровопролитних боїв знову став Ужоцький перевал, який кілька разів переходив із рук в руки. Внаслідок стрімкого наступу австро-угорські війська з грудня оволоділи перевалом, але утримували його лише протягом 20 годин – наступного дня російські підрозділи вибили противника. У католицький Щедрий вечір австро-угорські війська провели масований наступ і 25 грудня захопили перевал, але змогли утримати його лише тиждень - 1 січня 1915 року росіяни знову, уже вчетверте, оволоділи цією стратегічною позицією.

В середині січня на допомогу австро-угорським військам на ділянку фронту між Ужоцьким і перевалом Пантир прибула німецька південна армія під командуванням генерала піхоти Лінсінгена. Водночас на її лівому флангу було сформовано австро-угорське з'єднання під командуванням фельдмаршала Сурмої. Німецькі війська почали бої за оволодіння російськими позиціями на домінуючих висотах – гори Татарка (794 м) біля с. Підполоззя, Кліва (803 м) біля Волового (нині Міжгір'я), гірський масив Менчул (1 346 м) біля Торуня. Жорстокий опір російських військ під командуванням генерала Брусилова та сурова зима підірвали боєздатність наступаючих австро-угорських та німецьких військ. У середині квітня 1915 р. російські війська спробували розгорнути наступ через гору Черемху (1 130 м) біля с. Лубня, але він не мав успіху. Австро-угорські війська утримували Ужоцький перевал аж до прориву фронту 11-ю німецькою армією фельдмаршала Макензена у Горлиці (Польща) 5 травня 1915 р., внаслідок якого російські війська відступили із значної території Галичини.

Кладовище загиблих воїнів у Першій і Другій світових війнах, Міжгір'я

У друге активні бойові дії відбулися в Карпатах влітку 1916 р. під час відомого Брусиловського прориву. У середині серпня 1916 р. російська армія інтенсивними наступальними діями намагалася захопити Яблунецький перевал, але австро-угорцям вдалося відстоїти цей стратегічний пункт. Активні бойові дії тривали до середини жовтня, але стратегічного успіху не принесли. Фронт перейшов у фазу позиційної війни до липня 1917 року, коли після прориву німецькою армією біля Тернополя російські війська відступили на схід, залишивши все, що було завойовано ціною величезних людських втрат. Війна в Карпатах завершилася.

Війна зруйнувала мости, станції, залізничні колії, господарські та приватні будівлі. До переліку цих об'єктів увійшов великий залізничний віадук неподалік Волівця. Для відновлення австро-угорська влада широко використовувала, крім власних сил, російських, сербських та інших військовополонених. До речі, саме руками російських військовополонених було збудовано вузькоколійку, яка

з'єднувала Ужгород з Анталівцями. Майже бо років нею курсували не лише пасажирські, а й вантажні потяги.

По закінченні війни територія нашого краю стала частиною новоствореної Чехословацької Республіки. За європейськими традиціями влада з пошаною віднеслася до увіковічення пам'яті загиблих воїнів незалежно від того, на якому боці вони воювали. За даними чеського письменника-краєзнавця Ярослава Достала, на території Закарпаття було до 30 впорядкованих військових поховань, де за далеко неповними даними захоронено 18 437 солдат і офіцерів. Найбільший військовий цвинтар був в Ужгороді (нині – це занедбане кладовище на вулиці Капушанській, яке не функціонує), де було поховано більше тисячі вояків, які померли в ужгородських військових шпиталях протягом усієї війни. Найбільше (10) військових поховань було біля населених пунктів Великоберезнянського округу, де поховали загиблих у боях за Ужоцький перевал. Біля Яблунецького перевалу було 5 військових цвинтарів з невідомою кількістю похованіх. Вони були також у Волівці (549), Підполоззі (344), Торуні, Воловому (нині Міжгір'я), Хусті. В с. Анталівці на Ужгородщині був великий цвинтар похованіх росіян, італійців та інших, які померли у розташованому під час війни таборі для військовополонених. 28 вересня 1934 р. у 20-ту річницю початку боїв за Ужоцький перевал відбулася урочиста церемонія відкриття відновленого військового кладовища та пам'ятника 363 воїнам (між ними 12 офіцерів), які загинули в боях за Ужоцький перевал.

Загалом на Закарпатті є тисячі військових поховань тих часів. І як не прикро визнавати, деякі з них у край занедбаному стані, десь солдатські могили взагалі знесено, або ж на їх місці з'явилися нові поховання, і лише невеличкий пам'ятний знак з датами “1914–1918” підтверджує, що тут колись були поховані солдати та офіцери.

Найвиразнішим свідченням такого вандалізму стало кладовище у Сваляві. Там 15 березня 1915 року сталася велика трагедія. Уночі з залізничної станції відправився ешелон з військом у напрямку Волівця. Згодом 20 хвостових вагонів з вояками несподівано відчепилися й стрімко покотилися по схилу вниз. Вояки у товарних вагонах гадали, що почався контрнаступ російських військ (як переповідали згодом ті, кому пощастило вижити), тому поїзд так швидко жене назад. На станції Свалява вільних залізничних колій не було – їх зайняли ешелони з військом, гарматами, амуніцією та технікою, а зустрічні були заставлені цистернами з пальним. Вагони, що мчали з гори, зіткнулися з маневровим паровозом. Вибухнули цистерни з пальним, горіли вагони, люди... У цій катастрофі серед 250 обгорілих тіл упізнано було трохи більше 100 осіб. Усіх поховали на цивільному кладовищі Сваляви на вул. Драчинській. Пізніше вирішили відкрити військове кладовище біля с. Голубине, куди перевезли й перепоховали останки вояків. Багато років це кладовище утримували в зразковому порядку. Стараннями мецената - інженера фабрики “Сольва” Гемпла - 1928 року постав величний обеліск, до чотирьох сторін якого було прикріплено плити з написами прізвищ загиблих і номерами могил. На його маківці у дні урочистостей у мідній чаші горів Вічний вогонь. Наприкінці 40-х років минулого століття за кладовищем розмістилася мехколона, і водії автівками утрамбували собі дорогу навпростець через могили. Таким чином було знищено огорожу з живоплоту та надмогильні камені, а пам'ятник опинився на проїжджій частині. Радянська влада порушувала питання і про цілковите знищенння цього монумента, однак завдяки Українському

товариству охорони пам'яток історії та культури вдалося тоді відстоюти цю спадщину. Нині там створено пам'ятку «Свалявський меморіальний парк».

Українські вояки Австро-Угорської армії в окопах біля Славська

Сьогодні усі пам'ятні місця, пов'язані з похованнями жертв Першої світової війни, мали б стати одним із центрів докладання зусиль громадських організацій та органів місцевої влади. Так, тут покояться люди здебільшого чужоземці. Однак велика частина наших предків, призваних на ту війну, знайшла собі вічний спочинок надто далеко від рідного порогу.

Під час Першої світової війни через Воловець двічі прокочувалась лінія фронту. По закінченні війни, за Сен-Жерменською угодою (вересень 1919 року) Закарпаття увійшло до складу Чехословацької республіки й перебувало у її складі під назвою Підкарпатської Русі до 1938 року. Потім за рішенням Віденського арбітражу від Чехословаччина було забрано на користь Угорщини значну частину Закарпаття (півтори тисячі квадратних кілометрів з майже двухсотисічним населенням), в тому числі й Воловець.

Потім була Друга світова війна й вступ у Воловець радянських військ 9 жовтня 1944 року.

За радянських часів **Воловець** отримує статус селища міського типу з стандартним списком необхідної атрибутики - колгосп, лісгосп, будинок культури, універмаг й набір натуральних підприємств.

Але завдяки своєму зручному розташуванню, все таки залізниця, в Воловці була побудована база гірськолижного спорту «Плай» й декілька простеньких бугельних витягів. Звичайно не в яке порівняння зі Славським Воловець не йде, але в ньому багато хто ставав перший раз на гірські лижі. При наймі, я добре пам'ятаю, що ще в студентські роки, по дорозі на Подобовець ми брали на «Плай» прокатне спорядження. Зараз правда, без сліз і посмішки, ті постоли виробництва котроєсь з прибалтійських республік не згадаєш, а тоді це було ого-го. Але защібати їх доводилося у двох з кимось ...

В принципі, Воловець не дуже багатий на архітектурні пам'ятки й можна було б навіть констатувати, що він їх зовсім не має, але все таки з ним пов'язана одна цікава дерев'яна церква, що експонується зараз в київському Пирогові.

В 1792 в с.Плоске, нинішній Свалявський район, була збудована Покровська церква. В Карпатах була досить поширенна практика купівлі дерев'яних церков і перенесення їх в інший населений пункт, де проживала громада що могла викласти досить значні на той час кошти за храм. Хоча часто це було навіть дешевше, ніж запрошувати майстрів і зводити церкву «з нуля». Сама така доля випала й плосківській церкві. Вона була перенесена в 1926 році в [Воловець](#) й по-новому змонтована в східній частині селища.

За радянських часів, районні войовничі атеїсти те могли миритися з наявністю в Воловці культової споруди, а тут якраз почав створюватися музей народної архітектури в Києві, який мав би досить куцу експозицію якби в ньому не було такої цікавої пам'ятки дерев'яної сакральної архітектури Закарпаття. От і було організовано другий переїзд Покровської церкви, на цей час вже до столиці.

Зараз можна побачити цю церкву в Пирогові. Вона являє собою зразок трьохзрубного й триверхого храму. Дубові зруби, вкриті гонтовим дахом. Центральний зруб має одну ширину з притвором. Східний зруб, зі зрізаними кутами, має дещо меншу висоту в порівнянні з іншими двома. Шатрове завершення нефа прикрашене трьома заломами.

Зараз, за часів незалежності, замість Покровської церкви в центрі Волівця зведений новий храм. Але він має цілком ординарний і сучасний вигляд.

ЗЛИДНІ

Недоїдання і голод були звичайним і масовим явищем в житті селян Воловеччини від часів феодалів Грінберга і Піреньї, графа Шенборна, часів кріосництва, чехословацького режиму та в роки окупації мад'ярських фашистів. В гірському краї споконвіку завжди жилося надзвичайно сутужно, але найважчим періодом в історії горян була окупація краю фашистською Угорщиною.

Тогочасні газети писали, що...”в Жденієві біля примітивного млина селянин розповідав журналістові, що в Омську, де він був у полоні, годував свиней. Якби свиням давали їсти, те що споживають його діти, то вони від такого корму здохли б. Тільки два або три місяці на рік має він можливість давати дітям хліба з вівсяного борошна, та й не хліб, а ощипки. Харч його родини - ріпа, капуста і картопля. Біля млина край лісу є сім халуп, в яких живе десь сорок людей-злидарів. Млинар твердить, що сім”ї хліба ніколи не їли, бо на гірському ґрунті родить тільки картопля. Солі ці сім”ї немають, бо відсутні гроши, щоб її купити”

“...Присілок Збини має десять халуп, в яких існують 115 чоловік. В жителя Василя Щербя 12 душ, 10 дітей від двох до 19 років. Хижка в якій він мешкає, має 6х6 кв. метрів. Хліба взагалі не бачать. Їдять саму картоплю, юшку з капусти, кваки /білі гарбузи/ й буряків. 12 літня дівчинка лежить на лавці в гарячці. Вона ходить в школу в Жденієво боса, в сорочці в зимову негоду. Лікувати нема за що, бо гроші в сім”ї- то величезна рідкість.

Депутат празького парламенту Йозеф Штетка в січні 1932 року, виступаючи в парламенті розповідав про жахливе життя жителів гірських сіл; “Жахливо побувати в хатах селян. Це “людське житло” зліплоно з болото, в котре ведуть двері заввишки ледь більше одного метра, має два віконця по 20 сантиметрів і живуть в ньому щонайменше 12 людських істот. При моїх відвідинах однієї з таких будок, побачив- перед входом в це житло стояла на снігу боса дівчина оголеною до пояса. На лютому морозі- боса і гола. На печі сиділо 5 малих і зовсім голих замурзаних дітей. Їхня їжа- поливка з гнилої ріпи, засипана вівсяним борошном. Мати лежала на дощці, ледве рухалася, а батько, якби його поклали в труну, то ніхто б не відрізнив його від покійника. Така обстановка в кожній будці”. Цей депутат об’їздив майже всі воловецькі села- голод і злидні панували повсюдно. У Воловці і околицях масово хворіло населення на черевний тиф. Становище ускладнювалось тим, що знесилені голодом люди були позбавлені будь-якої допомоги.

Гукливський літопис, що носить назву ”Новейшая, яже когда случишася” починається 1666 роком. До 1783 року писаний одним почерком з пропуском деяких років, мабуть переписаний з якогось оригіналу, адже один літописець не міг його писати 123 роки. З 1783 року по аж до 1820 року писав його місцевий парох Михайло Григаший, слідуючих 10 років літопис вів хтось невідомий, бо Григаший помер 1823 року. В цьому літописі переважно розповідається про погоду, врожай, місцеві важливі події, але в ньому є і цікаві історичні відомості. Згідно запису 1660 року зима була тверда, сніг випав такий великий, що люди дорогу в ліс протоптати не могли. Як він на Пилипово Пущення, то стояв аж до Благовіщення. Люди через нестачу соломи; ”хижі і стодоли геть подерли марзі /худобі/. А 1872 року літо було сухим, вівса і трави вигоріли. В зимі”ради недостатку зимівлі хижі і стайні подерли.” Далі літопис твердить, що 1786 року селяни не мали чим сіяти. ”Люді пухлі і у Марамороші із голоду умираючі, іздохліну елі”

Населення воловецьких гір переважно складалося з русинів /українців?/ з одинаковими прізвиськами, через, що масово вживалися клички і ніхто за це не ображався.

Селянські землі простягалися у вузьких долинах, зажатих графськими лісами. Пасла не було, тому для випасу худоби орендували у графа полонини. Заробітків не було. Єдине, що рятувало селян- це сяке таке тваринництво. Годували бичків, волів, ялівок, щоб восени продати і купити зерна та виплатити податки. Навіть на сіль не завжди вистачало грошей, споживали не очищено- червону, яку лизала худоба. В хатах була земляна долівка. Вікна були малесенькі. Спали на печі. В негоду і холоди в хату заносили телят та овець. В сінях сиділи кури, які грілися на дерев”яних поперечинах/грядках/ від диму, що виходив з печі у сіни. Коминів не було, бо за них треба було платити ”димовий” податок. Головне місце в хижі займав пец /піч/, який стояв в кутку при вході, біля дверей. Спереду печі-припічок, за пециом- запічок, де взимку спали діти. Дим з печі виходив через кіш в сіни, звідки на під /горище/ і через дирки в даху вивітрювався геть. В хижі стояв довгий стіл, на якому тримали хліб, муку і сіль, під стіною дерев”яне ліжко з соломою, а влітку покрите папороттю та домотканим покрівцем і набитою сіном подушкою, а з другого боку біля дверей стояла полиця для посуду, а на стіні ложечник для ложок. В кутку стояла кочерга та мітла з

ялинових гілок. Вздовж іншої стіни- лавиця, яку приставляли до столу, коли їли. Яка б хижка не бідна та все ж на стіні навпроти дверей висіло щонайменше десять ікон. Під ними для прикраси стіни висіли миски. Одяг висів на грядці, або в кого були, в скрині чи коморі.

ПОБУТ

Основною стравою горян була картопля, як і варена та і печена капуста, буряки, квак, горох і кінський біб. Овес і жито мололи в млині, бідаки найчастіше в домашніх жорнах. З муки пекли в печі хліб, а з вівса оципки. Найсмачнішою для бідняків стравою була капуста з квасолею, яку готували на кілька днів, їли переважно з печеною картоплею. Щоденно снідали картоплю з мучанкою /приправа з молоком і кукурудзяною мукою, в обід- капуста з квасолею; варена картопля ввечері і чир з кукурудзяної муки з молоком. Варену картоплю, що залишилася, ставили у піч, там вона припікалася і робилася ще смачнішою, її потім їли з кислим молоком. У неділю або свята варили картопляні галушки, які проправляли молоком або сметаною. Подеколи варили картопляні пироги /вареники/ з сиром. Величезною підмогою в селян були гриби і ягоди. З них варили і сушили на зиму. Делікатесом у злідарів була бурачанка. Це листя буряків посічене на дрібно, заправлене молоком і кукурудзяною мукою. Однак сметани, молока і яєць було обмаль, бо їх продавали панам і лихварям, а взамін купували нафту, сіль і сірники. М"ясо їли тільки на Різдво і Великдень, бо змушені були продавати свиней щоб заплатити податки. Саморобні делікатеси-мясо, шовдор, ковбасу бачили тільки на великі свята. Постили понеділок, середу і

п"ятницю. Під час такого посту не вживали навіть молока.

Закарпаття, як малий Вавилон, тому і страв у цьому регіоні сотні

Біднота.

Іеромонах Феодосій /в миру Хома Іванович Росоха/ писав: “Такої, як у Канорі та Волівці бідності я не зустрічав. В селі навіть солі чи нафти не можна було купити, люди страшено голодували. Навіть дров, хоча вони гнили у державних лісах, селяни не можуть купити. Боже! За що ти цих людей караєш? Яку провину зробили тобі ці люди?”

Величезним лихом для селян була заборгованість у лихварів за товари взяті у борг. з надією, що відгодованій за літо молодняк восени продадуть і розрахуються за борг. Але часто худоба гинула, грошей не було і лихвар дораховував проценти. На протязі 2-3 років борг зростав у 3-4 рази, тоді, щоб не сісти в тюрму- приходилося продавати землю і йти батрачити.

Не дивлячись, на такі злідні, екзекутори снували по села, за несплату податків забирали в селянина останню вівцю. Примітивні знаряддя праці, відсутність добрих і хоч якогось сортового насіння, тяжкі гірські кліматичні умови не сприяли урожайності. За таких умов, коли з гектара збирали 400 кг. картоплі, то вважалося надзвичайно добрим урожаєм.

Особливо погіршився стан бідняків в період світової кризи. Депутат чехословацького парламенту Л. Ландова-Штихова виступаючи в парламент, розповідала; “...кожної весни до самих жнів росте біда на Прикарпатті, а на Верховині вона перетворилася в голод. ...Хижі з ранку до вечора в диму, малесенькі віконця ледь блищають, вогонь тільки в печі горить, через те, що нема чим світити. Заходимо в хижу. На печі смдить

старезна бабуся... Біля з неї десяток дітей. Всі якісь вони товсті і дуже бліді. Придивилася- опухли і сплять. Це признак хронічного голоду. В другій хижі газдиня хвалиться, що дякуючи Богу має свій хліб. Ви б бачили ... який це хліб? Чорний, як зола, твердий, як камінь, гіркий і терпкий, як і вся та біда, що навколо них. Як це можна їсти?. Нам відповідають- "Ох, хоті би такого найстися вдосталь" М"ясо їсте? – "Давно їли, перед війною на великих свята, весілях та хрестинах. А зараз ні. Діти навіть не знають, що то таке звуться м"ясом"

ПОБУТ

Щоб жити у горах, де навіть у літку рідко коли теплі нічі, часто ідуть дощі, а взимку дошкуляють морози й снігопади, необхідно десь сховатись. Для сховку будували захисток. У літку від негоди рятувала колиба-кілька встановлених похило повздовжніх

і поперечних жердин, вкритих смерековим лубом.

На зиму робили зимівку-дерев'яний зруб, з похилим двостічним дахом. Приміщення зимівки було розділено навпіл, одна частина для вівчаря, друга для худоби. Мабуть таким же було перше житло того скотаря, опришкa чи мисливця, який обрав для проживання місцевість між горами.

В народі кажуть: людина живе не для того, щоб їсти, а єсть для того щоб жити; кажуть і про інше: голодним вийде між люди, але голим-ні. Скільки поту треба вилити, аби стеблинки льону чи конопель перетворилися на полотно, з якого вийде одяг; сорочка, ґаті, вуйош, крисаня, постоли, а для жінки-сукня, гуня, платина топанки... В одязі верховинці керуються почуттям міри: щоб було просто і

зручно, економно, доступно, дешево і гарно. Чоловічий буденний одяг був зручним і надзвичайно простим: у літку - домоткані штани /бачмаги/, сорочка, постоли, крисаня / своєрідний капелюх/; весною і восени одягали уйош / піджак/; вівчарі ховались від дощу і холоду у гунях-копцованнях; взимку носили ґаті на очкурові /як спідні/ і холошні із домотканого полотна /сукна/, светер, кептар, уйош, капці й

рукавиці ручної роботи, постоли, боканчі-багатші горяни носили чоботи і шапку бирку. У 20-30-х роках двадцятого століття одяг почали прикрашати вишивкою. Вишивка засвідчувала працьовитість і високий смак як відданниці, так і

господині.

Оселі горян у 19-му столітті були однокімнатними. Окрасою хати були ікони та вишивки рушники, які звисали на жердині під сволоком /герендою/. У свята стіл застеляли скатертиною, яка теж по краях була прикрашена вишивкою. Гама вишивок-життєстверджуюча: на білому фоні, символі світла, чистоти і щастя; червоні квіти-розвіт і добробут, оберіг від злого; жовтий колір – тепле проміння сонця, синій-безхмарне небо, зелений-символ всього зеленого на землі. Орнамент у вигляді ромбів символізував плодовитість, а червоні задиркуваті півники- промовисті провісники світанку, коли чорні сили ночі втрачають силу свого духу. Дерева на вишивках символізують схематичний образ матері землі та жінки-берегині.

Наприкінці 19-го століття на Верховині почали зводити двокімнатні трикімнатні оселі.

У світлицях стіни почали прикрашати декоративними тарелями. Подекуди у рамках і під склом вивішують родинні фотографії. В хатах появляються шафи для посуду /крединці/. Хати мають ошатний і привабливий вигляд. У всьому домінует чистота і порядок. Кожна річ лежить на своєму місці. Це стосується господарського реманенту і хатнього начиння. Горяни часто розповідають притчу про батьків заповіт сину: на кожний день обувати нові чоботи- щодня чистити чоботи, щоб виглядали, як нові.

Практичне і корисне-на самому першому місці, а потім уже краса. Ярма для волів і шлеї для коней мають бути зручними і гарними. Це стосується і воза та саней. Краса у формі та доцільності. Кожну річ горяни сприймають у гармонійному поєданні змісту і форми, краси та користі. Традиції органічно поєднали матеріальне з духовним.

Виявлені документи та перекази однозначно стверджують що першопоселенці Воловеччини були християнами, прихильниками юліанського календаря й кирилиці. Вони вірили у свого Бога, поєднуючи поганські традиції з християнськими. У селах дотепер не сумніваються у достовірності билиць про зустрічі з нечистою силою-з

повітрулями, вовкунами, босорконями і відьмами.

У віддалених селах ще й досі широко практикується чорна і біла магія. Селяни підпорядковують свої вчинки сновидінням і повір” ям. Якщо західний християнин у вирішенні своїх проблем звертається з молитвою до Бога, то верховинець намагається змінити ситуацію за допомогою магії одночасно, звертаючись з молитвами до Бога.

Як Божу кару сприймають селяни неврожай а також хвороби і епідемії. Досі для

профілактики вживають часник і цибулю і старанно дотримуються традиційних заборон:

- не можна лягати на землю до Благовіщення /17 квітня/;
- не можна купатися в річці, доки біб не зацвіте;
- не можна купатися в річці після свята Іллі /2 серпня/;
- гріх їсти яблука до Спаса /19 серпня/.

Рідко, який верховинець не володів мінімальними знаннями з терапії і траволікуванням. Особливо жінки-щоб лікувати жіночі хвороби і дитячі недуги.І ватагі молодший вівчар могли дати раду,що робити,коли “нападе пострів” /радикуліт/,”нападе колька”/біль у череві/,”нападе трясучка”/пропасниця/,могли вправити вивих,накласти шини при переломах. Якщо підозрювали вроки,відгашували три або дев’ять вугликів-і тією водою вмивалися. Приймати роди,змити плач,відлити переляк,вправити грижу кликали сільську бабу. Універсальним засобом проти хвороб до сих пір вважається часник. Він відганяє нечисту силу,при болях голови ним натирають скроні,печений зубок часника кладуть в дупло хворого зуба.

Ритм і розмірений практичний поступ-основа буття верховинців. Адже саме пори року зумовлюють черговість їхньої діяльності. Кожний трудовий день закінчується нічним відпочинком,кожний трудовий тиждень закінчується неділею. А ще всі великі і малі релігійні свята-свята для поважних розмов та відпочинку від роботи.У святах проглядаються елементи як християнських,так і дохристиянських вірувань.Хоч і бурхливе двадцяте століття внесло корективи і в поведінку, і в звичаї та смаки, та все ж горяни через обряди зберегли свої важливі віхи у циклічному плині часу-від Різдва до Великодня,від хрестин до проводів у Вічність.З року в рік,коли тріщать морози,віють завірюхи верховинці вели літосчислення не з 1-січня,а від Святого Вечора,у ніч з 6-го на 7-ме січня.Селяни Верховини початком річного циклу вважали не світський Новий рік, а Різдво. Другим таким же великим святом є Великдень.На ці свята. за столом повинна зібратися уся родина. В інших святах та в обрядах їх святкувань перегукується фольклор з святістю узвичаєних вірувань дійств, де почуємо легенди,звідки взялося свято і що не можна при ньому робити,коли не можна їсти зтарлки або користуватися ножем...:

На **Святий вечір** можна робити.Не гідно бігати по селу.На вечерю варять 12 пісних страв.Печуть керечун,який кладуть на стіл поверх сіна,має так стояти до Василя . На святий вечір не можна шити. Перед вечерею милися з грошима,аби гроші цілий рік велися.Розпочиналася коляда.

Василя /14 січня/-то таке,як би Святий вечір.Вечеряють напорзно.Ворожать; беруть ясні вуглики і кладуть на стовп у ряд,загадують на кого котрий вуглик.Чий скорше згасне, той скорше умре....Календарно-обрядовий цикл завершується 19 грудня на Миколая Чудотворця.Довгождане дитяче свято; звечора 18 грудня діти чистили взуття і ставили на вікно-чекали подарунків від Миколая.Вранці знаходили там подаруночки в залежності від матеріального стану сім’ї,але цукерки,пряники,олівці або зошити клали в кожній родині.

www.Do-Karpat.com

І так з покоління в покоління. Від дітей до внуків передаються заповіти та звичаї батьків. Весни приходять і відходять, після ненастних днів настають погожі, після холодних зим приходять сонячні дні. І так з року в рік, від Різдва до Святого вечора живе Верховина ладом, встановленим Всевишнім в природі і в народі. Родинний цикл у кожній сім'ї визначався Долею і Провидінням Божим.

НЕПОКОРА

Тяжке існування спонукало селян влаштовувати демонстрації з вимогами до уряду. Так в березні 1933 року біля ногаріату у Воловці колона демонстрантів висунула вимоги про надання роботи, списання податкових боргів, передачі пасла, надання допомоги безробітним. Жандарми жорстоко розправились з непокірними. Влада організувала провокаційне судилище - 78 мешканців Воловця і навколоишніх сил були звинувачені в нападі на жандармів і представників влади. Боротьба проти експлуататорів продовжувалась. В 1933-34 роках тільки в одному Воловці відбулося декілька походів і демонстрацій.

Відомий Закарпатський історик Теодор Легоцький в книзі "Монографія Березької жупи" між іншими відомостями скрупо повідомляє про села Воловецького району. Хоч ці відомості дуже скрупці, але по них можна судити, як і коли було засноване село і скільки в ньому було дворів, кількість селян і худоби. Так по Легоцькому у 1891 році Жденієво нараховувало 37 будинків в яких проживало 271 чоловік. Селяни мали 266 великої рогатої худоби, 53 вівці, 73 свині і 12 вуликів бджіл. Жденієво у писемних джерелах згадується у 17-му столітті. За народними переказами першими мешканцями були кріпаки-втікачі з галичини. Вони спочатку оселилися в Котельниці, а згодом почали заселяти долину річки Жденієвки. Згідно цієї ж монографії першими жителями Воловця були полонені, біженці з ясиру монголо-татарської орди, яка переходила Верещакий перевал 1600 році і несли з собою неволю, руїни і смерть. В основному це були втікачі за походженням з Волині та Галичини. Вони спочатку оселилися на берегах потічка /що навпроти училища/.

ПОСЕЛЕННЯ

У 12-му столітті Нижні Верещакі /Нижні Ворота/ входили до складу Галицько-Волинського князівства, а з 13-го століття - до угорського королівства. У 1732 році Н. Верещаким граф Шенборн надав статус містечка, за яким воно дістало право влаштовувати ярмарки, що проводились понад 200літ.

Більшість сіл Воловеччини засновано волинянами та вихідцями з Галичини. Згідно

Автор Савчин О.М.

“Гукливського літопису” - додатку до стародавньої сільської метрики, записи в якому робилися з 1610 до 1830 років село оселили 1586 року галицькі сотники Іван Бобко та Петро Пецькович. В цей же час засновано і Скотарське.

Не минали Воловеччину лихоліття ворожих навал та воєн. Минуть роки і наші потомки радітимуть з того, що їм випала доля жити в іншій, більш вдалій період, в якому вже не буде отих зліднів, бідноти та жебрацтва. Будуть гордитися тим, що їхня Воловеччина відома далеко за межами свого краю, не тільки “Гукливським літописом” і “Скотарським євангелієм”, а й високим сучасним рівнем життя.

ЗАЛІЗНИЦЯ

Ось вже 130 років по залізній дорозі гуркочуть поїзди. Як же це було? Як появились тунелі і мости?

Весною 1870 року на околиці Воловця з'явилися люди, які говорили незрозумілою мовою, щось настійливо вимірювали і записували. Згодом горяни дізналися, що це були італійські й німецькі інженери, котрі проводили заміри для будівництва залізниці сполученням Мукачево-Львів. Згідно розрахунків, щоб прокласти на цьому відринку колію, потрібно було в горах вирубати 4-тунелі загальною протяжністю 3060 метрів. Щоб найефективніше із максимальною економією прокласти вітку було вибрано межигір’я а затім берег Латориці. Це зумовило будівництво 17 мостів.

Після неодноразової координації та уточнення на місці, через два роки почалось саме будівництво, яке тривало ледь не десятиліття. На будівників у Карпатських зворах повсякчас чатувала небезпека зсуvin та обвалів. Тяжко працюючи, розчищаючи трасу для колії за допомогою грабарок й лопат, першопрохідці невпинно просувались вперед до мети.

ТУНЕЛЬ

Найдовший тунель – залізничний на відрізку Скотарське – Бескид довжиною 1747 м, споруджений в 1887 р.

Тунель обмуровували каменем, який добували і тесали на околиці Скотарського. Звідси підводами доставляли на місце, де робітники за допомогою лінв /вірьовок/ вставляли його в стіну, яка згідно проекту мала яйцеподібну овальну форму.

Автор Савчин О.М.

Найдовший віадук – залізничний міст на відтинку Воловець – Бескид, споруджений в середині 1880-х рр., має висоту 33 м і довжиною 270 м.

Місцеве населення на будівництво брали неохоче, надто вже низький був їх фах. Але з часом через велику потребу у робочих руках італійці з німцями були змушені поступитися. На будівництво ринуло все більш менш працездатне населення гірського краю. Люди сім'ями подалися на штреку. Робота була надзвичайно тяжкою, але давала хоч якусь надію зголоднілим Верховинцям звести кінці з кінцями. Не одна жінка не дочекалась свого чоловіка, а діти батька, бо завалило його під грудою гірських брил, чимало помирало від голоду і знесилення.

Залізнична торгівельна лавка

Але будівництво не припинялось ні на мить. Щоб забезпечити безперервний цикл, вздовж штреків було побудовано тридцять будиночків-бохтарень, де тулилися робітники. З часом до них переселялися сім'ї. Ці бохтарні, як житло передавалися з покоління в покоління з умовою, що хтось з родини буде працювати на штрекі. Ще й до сьогодні, ці будиночки після невеликої реконструкції служать прихістком залізничникам в Таламаші, Воловці, Оси, Бовчому.

Земельні роботи та будівництво тунелів велися строго за встанов леним інженерами графіком. Тунель рили одночасно з обох боків назустріч. Цей ритм і темп робіт не порушували ні при яких обставинах. Після завершення риття землекопи зустрічалися у заданій інженерами точці. Однак сторожили згадують, що під час риття останнього найдовшого – 1800 метрового тунелю обставини склалися трагічно.: землекопи не зустрілися у визначений час. І як розповідав потомственному залізничнику Федору Варзі його прадід Дюла , який був родом з Дебрецена і брав безпосередню участь у будівництві тунелів, головний інженер Скорценер після того як землекопи не зустрілися, від ганьби застрелився.Хоча й даремно, бо вже наступного дня під вечір з відхиленням у кілька десятків сантиметрів зійшлися назустріч.

Залізничний вокзал

У 1872 році на околиці Воловця виросла двох поверхова будівля залізничної станції робітничими бараками, майстернями, але які згоріли у 1877 році.

В цю пору Воловець був уже порівняно чималим селом на Верховині. В ньому мешкало понад 600 чоловік і діяло напівкустарне підприємство по виробництву черепиці і цегли. В цей же період побудуваний лісопильний завод, де працювало 25-чоловік. Основна маса населення жила в маленьких дерев'яних хижках, вкритих соломою. Трьохповерховий будинок був у Грінберга. Існував навчальний заклад, в якому двоє вчителів навчали сотню учнів. Чверть населення вміла читати і писати.

Сучасна Воловецька штрека

Літопись Гукливська

Згідно “Гукливського літопису” - додатку до стародавньої сільської метрики, записи в якому робилися з 1610 до 1830 років село оселили 1586 року галицькі сотники Іван Бобко та Петро Пецькович. В цей же час засновано і Скотарське. Не минали Воловеччину лихоліття ворожих навал та воєн. Минуть роки і наші потомки радітимуть з того, що їм випала доля жити в іншій, більш вдалій період, в якому вже не буде отих злиднів, бідноти та жебрацтва. Будуть гордитися тим, що їхня Воловеччина відома далеко за межами свого краю “Гукливським літописом” і “Скотарським євангелієм”;

- Роки. Новъшай, яже когда случишася.
- ахξ [1660]. Зима была твердая, снъгъ оупа^в бы^в великии, такъ же люде дорогу оу лъсь протоптати не могли, и якъ оупа^в на пущаня Пилипово, то ажъ благовѣщенїе егѡ рушило. Благовѣщенїе было въ д. нѣлю по^л: Георгіа во понеделокъ по Фоминой нѣлѣ. Люде в недостатку соломы хыжѣ, стодолѣ геть подерли морзѣ.: Плугъ si. нѣлѣ оу поле пустило по рождествѣ Христовѣ, и то не всюду по гѣдѣ Бескѣдѣ. /76/
- ахξе [1665]. Вина, овоцо^в и зерна доста было, токмо на пудгорю из ѿбои^х сторонъ Бескѣда хлѣбъ дуже бы^в изгину^в и зимивлѣ барзо мало было. Вѣвѣ на хромоту выгибы. Благовѣщенїе было въ суботу вел. Георгіа д. нѣлѣ по па^с. Лѣто было дуже мокре.
- ахчѣ [1699]. Мѣсяця Септе^в. дня гі. слон^ице мѣнилося и тма, якоже темнѣнои нощи бы^л, яко и куро^м на нощъ осѣсти.
- аփв [1702]. Мѣсяця юня дня гі. прїишовъ бы^в Раков^ици Ферен^ц из Полщѣ, когда оутѣкъ бы^в преднѣмецкы^м царем[.]
- аփд [1704]. Йарокъ копа^н коло Города Мукачовскаго.
- афи [1705]. Тогда Ердѣлци¹⁾ зимовалися на Верховинѣ. Пашѣ барзо было мало оу людіи на Верховинѣ, такъ же стайнѣ, хижѣ были подерли и много из гибло марги.
- афеі [1715]. На самое оусѣкновенїе Ч. Главы С. Іоана Кр. хлѣбъ моро^в изваривъ и было зѣло тяшко за хлѣбъ на ѿба бокы Бескѣда и вѣвся тогды куповали из Конюхова.

- афθі [1719]. М^есяц Маја дня ки на прп. оца Нікиты оупав^в снѣгъ великъи и оу селѣ бы^в такыи, якъ вел. морозъ. Проче лѣто доброе было и оуродливое и ѿсѣнь тепла суха, и на все погодна и снѣгу не было ажъ до рождества Х^{рист}ства.
- афоє [1775?]. М^есяц Августа а дня Прев. Царя прида^нла Рускому Єп^{сп}пу Коледю Єзовѣцку, такъ речены^х Монахов^в прежде трех^х роков^в оуничтожены^х, тогда таожде и город^л придали Извъ Є^хцеле^нціи Єп^{сп}пу Андрею Бачинскіи, потом^м дарова^в (!) Ему царица Марія Тересія року пакъ афпв. Придала еще и село едно при Оугу, именем^м Концгазъ.
- афо [1770]. Того року варта²) была на Бескѣдѣ єдна ω дру. на два добрѣ довержаи³), такъ же никто не могол^л преити, хибалъ пта^х перелетѣвъ. Тогожде року Конфедераки пред^л Москалѣ оутѣкали через^з Бескѣдѣ и на единой вартѣ весма оубити вартишѣ²) на Бескѣду и посему другого року Польску землю царь прїя^в.
- 1) Erdély = Семигород, Ердѣлци = Куруци Раковція з Семигороду.
- 2) З нїмецького Warte = стража; вартиш, варташ = сторож.
- 3) Steinwurf.
- афп [1780]. М^есяц Мая дня і. снѣгъ оу верхов^в был и на аі де^н такіо моро^з бы^в, же и листокъ на лѣсѣ повари^в. Вѣвцѣ^в паки понеже постриженѣ были, пред^л зимою до стодо^л запирали.
- афпв [1782]. Лѣто было сухое дуже, сѣвба и трава такъ вугорѣла, яко оу зимѣ ради недостатку зимѣвлѣ хижѣ и стайнѣ подер-/77/ли, бо снѣгъ оупав^в пред^л пущаном^м Пилиповы^м на три нѣлѣ и еще на самого Георгія, еже бысть въ Фомину нѣлю, снѣгъ бы^л оупавъ, же и землю закры^в.
- афпг [1783]. Того року кто посѣя^в, добро оуродилося, пшеницѣ^в ковел^л мого^л купити за шѣсть маряшѣвъ¹). Того року Мѣряни^лники першіи раз³ помѣряли Верховину и первій разъ оу Нижн^х Верецкы^х дво^х жидо^в, тоестъ ωтца из сино^м из губили: ωтца изтяли и сына повѣсили и єдинаго русина, именем^м Петра, же розбили жида Латѣрского. Тогожде року Нижнѣ Веречане достали собѣ правду: ихъ было мыто ωт Іормарку.
- афпз [1787]. Коли мыши хлѣбъ изѣли на Оугорскѣ земли, была лехка зима, снѣгу не было, токмо морозы, еднакожъ такъ барзо мало было соломы, же и хижѣ подерли были. Вѣвса вѣко было по два семакы²), и то не можъ было достати. По семо слѣдова^в добрыи рокъ.
- афпд [1784]. Того року было сухое лѣто, пашѣ оу Марамориши мало было. Того року Гукливци церков^в маловали вишну и нижную изганули³). Маляр бывъ Францъ Пееръ нѣмецъ; из малова^л за тристо шѣдесять золоты^х вонашъ⁴). Под часъ пароха Михаила Григашѣ.
- афпє [1785]. Того року Іаровати почали по С. Георгію и цѣлое лѣто дождъ ишо^в. Сѣвба аж до покров^в зелена была. Посему мороз извари^в, мало што люде изняли сѣвбы. И того року директоры⁵) на Оугорскѣ земли постали. Вѣвцѣ^в, коровы, конѣ на мотилицию коло Тиси вугибли наипаче идуучи (мае бути: Ѣдячи) морозовату тенкерицу⁶) слѣдующого паки року афпз.
- афпз [1786]. Оу Яри хотя и сице рано была, не было щто сѣяти. Люде из голоду пухли и оу Марамороши из голоду оумираючи, и мясо оу С. мцю и"ли, что болше, аще правда есть, и из дохленину и"ли. Прото царь дав бы^в оу сесѣ стороны провадити зерна. И того року лѣто было мокро^е и студеное, врожай слабыи. Тогожде року люде и"ли сѣчку, жаливу, рѣпницу, кромпловиня⁷) и иная таковая.
- 1) Маряш = рід гроша, прозваний ізза образу вибитої на одній сторонії Марії; вартости 20 крейцарів; 3 Маряші складали 1 гульден 60 крейцаровий.

- 2) Що се за гроші нам не відомо.
- 3) Рознесли, зруйновали.
- 4) Мадяр. vonás forint, себто florenus longus.
- 5) Мабуть бунтівники Мартинович, Лацкович і їх товариши.
- 6) Мад. tengeri = ізза моря, значить: мелай, кукуруза.
- 7) Мад. krumpli = бараболї; кромповина те саме, що й попередня ріпниця: верхня, надземна частина бараболї. /78/
- афо [1770]. (Ціла отся записка опісля витерта тоюж самою рукою, та із сеї причини некуди не читлива). Того року Конфедерако^в Москал^Ђ ажъ до Верецкы^х оуганяли, на БескЂдЂ побиты и катуне¹) и варташЂ на едної вартЂ ѿ^т Маскало^в варта (?) була тогда же лем^н птах^х перелетЂвъ чере^з БескЂдъ.
- афпг [1783]. Того року оу свою дієцезію прїя^в владыка Андреи Бачи^нскїй СпЂшъ и дванацѧтваришЂвъ²). Того року в сеї краинЂ Оугорской великиї голодъ и хоробы тяшкЂ проходыли, народа до третеи части оумерло на глуханю³) и голоду по преишлого року сЂчко^в и бурянами, былием нагазянили⁴). Тогоже року многїи зЂло декрета ѿ^т царя Іосифа втораго высылалися по ѡрсагу⁵) ѿ всякои и наименшои рЂчи, и мЂрялники второе оуже мЂряли землю. Врожай посередныи бы^л и лЂто благо было, еднаковоже же люде мало посЂяли были и слЂдующого року со взором^м на Верховину, еще болшїи гла^д бы^в, бо крмЂ буряну и соломы и збрагу⁶) люде ѿ^т жидо^в куповали и из того кеселищю варили та сербали; ѿббаче жиды барзо мало палили и Иця⁷) паленки була по ѿсем^н дудокъ; вина за преишлїи три лЂта мало что родилося. Того року Гукливїи⁸) бы^л изпустЂвъ и было пусты^н до сорокъ хижъ. Сихъ оубо преишлы^х четыре^х роков^в всякоє созданїе разныма повелЂнїя ним (sic!) ѿбязано бы^с. Ах Римскыи влдка, попы, кро^вфове, Панове и НемешЂ⁹), простЂ и жебраки, Жыды и цигане, воины и ремеселники живыи и мертвыи кЂсцЂ, косницЂ, поля и лЂсы, воды, долины и горы, дороги, хижЂ, пецы и дрыва, звЂрїе, птахи и рыбы, волы, конЂ и что далше и фы побиваны, но еще съ дождами и хмарами расположено быстъ, что вЂдЂти кождни можетъ из разны^х расположениїи декретов^в царскы^х.
- афпн [1788]. Голод великиї бысть, хлЂба, вина мало вродила. Царь римскїй Іосифъ вторїи и Павел Моско^вскїй на противо царя Турецкого повстали воевати.
- 1) Мад. katona = жовнїр.
- 2) Заложених у заставку грошеву Польщі ще королем Жиг'монтом.
- 3) Tifus.
- 4) Мад. gazolni = занечищувати, смітити.
- 5) Мад. orzág = край. ⁶⁾
- 7) Мад. itce = мірка, менше-більше 2½ децлїтер.
- 8) Із сего місця видко, як імя села правильно звучить.
- 9) Мад. nemes = дворянин, шляхтич.
- афпн [1789]. Того року Велграде ѿ^т Турка ѿ^тнятъ и инчи многїи вары-/79/шЂ¹). Турки до Мукачова близ³ тисяча приведено было, который поимань Царь Іосифъ вторїи при турецкЂ граници поскравле^н бы^в, Москалъ ищи более витяство²) из Турка оуроби^в. Рокъ и оурожай посереднїй, лЂто сухое, такъ же слЂдующеи зими хижЂ дерли и марзЂ³) давали, еднаковоже много марги и^з голоду издохло. Того же року кЂсцЂ ходили пЂд Белградъ и до Панчова косити и сЂно робити на воину. Овесъ из Полще де^н и noche чере^з ВерецкЂ на воину провачЂнъ (sic!)
- 1) Мад. város = город, місто.

- 2) Мад. vitéz-ség = бодрість.
- 3) Мад. marba = скот, бодлина.
- афч [1790]. Того року почали яровати по Благовѣщѣнї другого тижня. Марги іздохло много ѿ голоду. Лѣсь ставъ розвиватися оу два тижнѣ по Георгії. Їѡсифъ цар Римскїй сumerъ и дня фебруарїа. Оугорска земля всѣ его декрета, много полезнѣ прощавѣ, попалила, нумери из хижь постѣсовала, книги мѣрялскѣ попалила.
- афчв [1792]. Мѣсяця Іюнїа въ денѣ и то є на Стаго Великомуч. Феодора Стратилата оу полонинѣ снѣгъ бы^в оупавъ аж пона^д краи.
- афчг [1793]. Зима то є^с на слѣдущїй рокъ афчд така была, же цѣлои зимы не было вѣдѣти снѣгу, лемъ оу версѣхъ помалы, а ни дожду и тогожде року афчд-го лѣто такъ сухое было, же ѿвсы оу многихъ мѣстахъ такъ изгорѣли, что нитко на них серп не бравъ и де на млаковѣ земли не мож было жати, лемъ мыкали ѿвесь и Рѣмо^м (?) кѣсцѣмъ оу добрѣ кѣсницы не май было можно накосити на єденѣ вѣз сѣна. За сімъ рокомъ слѣдова^в рокъ афче.
- афчє [1795]. Зима была дуже студена и западниста, лед на єденѣ сягъ зато^вшки бывъ; сѣна єденѣвозокъ оу Верховѣнї за шѣсть золотыхъ оугорскихъ не можъ было купити. Прото хыжѣ и стайнѣ, а оу послѣдокъ и маргу подерли слѣдующаго паки лѣта и яри; прото же лѣтѣнаго року сѣвба погорѣла, оу Дебрецинѣ и поза Тису по дванацѧть золотыхъ нѣмецкихъ єденѣ кобель жита платили и понеже оу Полщи хлѣбъ бывся оуроди^в, бо преишааго року тамъ дождъ ишовъ, зато из Полщѣ оугорска земля зерно возила себѣ ради выживленїя и єденѣ кобель жита платила по пять золотыхъ римскихъ, албо и по шесть оу Галиї. Тогожде року афчє априля ку (sic! себто: 28) дня оупавъ бывъ снѣгъ и оу селѣ маиже посе-/80/ред голїнки и за два дни оу селѣхъ лежавъ, (а) оу версѣхъ таки бы^вза два тижнѣ; и моро^з повари^в росады, дынѣ, ѿгурки, ленъ, горохъ, лѣсъ, и прочая, єднаковожъ ярь скоро почала была ся и лѣто помѣрное было, ѿсенъ добра, а зима тепла слѣдовала слѣдующаго року.
- афчс [1796]. Рокъ пог҃едливий бывъ и хлѣба было доста. Того року Французы глубоко оувоишли до нѣмецкои землї то єсть: великыи дарабъ¹⁾ ѿдобрали Австрії и оу катуны имали; панове, попы, немешы ѿвесь, жито, грошѣ на воинску помошь даровали и невѣрны^х тоє^с израдливи^х Пановъ ины^х оу Пешту ізгубили, ины^х до Мукачовскаго города до аресту послали. — Тогожде року афчс нашъ Російскїй Клир (!) дієцесій Мункачовской ходотаиство^м Их ЕѢцеленцїї Сп^спа Андреа Бачинскаго ѿ а Маја Римскаго, то єсть ѿ самаго дне воскресенїя... теченїє трецѧть езрїи²⁾ золотыхъ Римскихъ помощи... пріялъ есть съ сладкы^м пѣнїє^м Сеи денѣ егоже сотвори (Господъ возрадуємся) и возвесели^м ся во^н и паки Хстесь воскресе и пр.
- афчз [1797]. Того лѣкта из Француҳомъ супоки ся ізробився. Того року Царicя Московска Єкатерина померла и тогожде року в Оугорской земли цѣлое лѣто Немешѣ избрали были Логров³⁾, муштровалися и напротиво Француҳа готовилися, але лише келчикъ⁴⁾ оуробили ѿрасагови и розїшлися бе³ всякого хосна.
- 1) Мад. darab = кусник, кусень.
- 2) Мад. ezer = тисяч. Інтересно, що лиш на отсе велике число не уживають угорськї Русини свого слова.
- 3) Нїм. Lager.
- 4) Мад. k  st  g = Unkosten, Spesen.
- афчи [1798]. Того року зима была лехка, лишеи на єденѣ тиждєн оуповъ бы^в снѣгъ: ярь была суха, лѣто пог҃едливое. д Іюнїа моро^з великыи бы^л аж коло краю воды ледъ бы^в и много шкоды оуроби^в.

- аші [1810] id est. 1810. Зима была лххка, яровати ѿбаче оу в тижнѣ почали по благовѣщенїю. Мцю маю ѡті снѣгъ ро^зчавъ падати и все падавъ до кв., на кз де^н на пя^д оу селѣ, оу горахъ до колѣна оупавъ и лежавъ два дны. Еднакже оурожай хлѣба и сѣна бы^в.
- 1811. Зима была пог҃одлива, лѣто дуже сухое, сѣна наипаче и вѣвса оуродилося мало, сого ради слѣдующои зими (було тѣсно).
- 1812. Велми скupo было за пашу, єде^н воз сѣна по сто римскы^х /81/ куповали ¹⁾ ѿ поляка шупанского Таргонескаго именем^ъ; подерли были хыжѣ, стайнѣ и прочая. И мадргы много оугибло. Рошчали яровати перед бговѣщенїем на тиждѣ^н и три дня ѿрали, а потому снѣгъ оупа^г и лежавъ за д тижнѣ.. Того года цар Іоифъ паперовѣ грошѣ свои изганувъ и пять римскы^х єдним^ъ паперовы^м римскы^м вумѣнова^в: за сто двацять дава^в. — Того года оу яри воско ишло много до По(л)шчѣ и снѣгъ оупа^в бы^в на гі мая и на л де^н мая; того года мнясницъ было ѡ тижнїй.
- 1813. Москаль Француза голодом^ъ и зимов^ъ оу полях^х при Москви цѣлу армадю заморози^в и такъ его нагна^в до французской землї. Тогожде года цѣлое мѣсто дожди ишо^в и на верховинѣ хлѣба было доста, але на дѣлнои (стор)онѣ дуже мало было хлѣба.
- Року 1818. дря ві, гі и ді села повише Кошичи и пѣля Попраду вода (видерто) и много люда и марги потопила, аки Ноєва потопа.
- Року 1813. ѡті октоб^я оу Талланска земли Француза Москаль и Нѣмець (видерто) множество оубивъ пѣля вариса Липсѣ.
- Року аши [1818] die 11. Aug. S. N. а нашего л Іуліа моро^з оупавъ бы^л.
- Року ашка [1821] die 9 Junii S. V. nives ceciderunt et tribus diebus cum ... с vexarunt.
- (Anno 1830 ?) Cholera ex Imperio Russico per Galiciam etiam horsum pervenit, mulsum depopulabatur. Vigiliae in Limitibus Galiciae ob cholera excubabant a mense martio

НІЧИЯ ТЕРИТОРІЯ

- Археологічні знахідки **мідно-бронзового віку** (3 тис. р. до н. е. — 1 тис. р. до н. е.) на території Закарпаття — це поселення, могильники, кургани, скарби-пам'ятки. У період XII-VIII ст. до н. е. Закарпаття було одним з центрів середньоєвропейського бронзоливарного виробництва. Культури мідно-бронзового віку: **Ніршег-Затін, Східно-Словачка, Отомань, Станово, Віттенберг**.

Кельти принесли на Закарпаття найбільш розвинуту культуру тодішньої Центральної Європи. Біля Мукачева знаходився найбільший металургійний центр, другий у Європі, опідум-городище Галіш-Ловачка, тут робилися монети, тут же знайдено близько тисячі інструментів, майстерні (ювелірні, кузні), ножиці для стрижки овець, оковки гірських човнів, коси, зернотерки, мечі, млинки, наковалльні, щити, фібули, срібні монети.

У 107 р. утворюється провінція Риму, Верхня Дакія, **“Dacia Superior”** (північний кордон по р. Самош). Закарпаття входило у безпосередню **контактну зону** з Римською імперією.

У IV ст. до Панонії прийшли гуни. На середину V ст. у межиріччі Дунаю і Тиси утворюється політичний центр гунів на чолі з легендарним вождем Атілою. Під час великого переселення народів у Потисі з'явилися племена гепідів, вандалів, бургундів, остготів, лангобардів, слов'ян. Під владою аварського каганату наш край опинився під кінець VII ст. Щодо появи на Закарпатті слов'янського населення, то можна виділити такі етапи

розселення слов'ян у Верхньому Потиссі:

1. Перша половина І тис. н. е. — поява перших слов'янських груп (шеворська, пряшівська культури).
2. V-VII ст. — масове заселення Закарпаття носіями празької культури. Тоді ще не було поділу на східних, західних, південних слов'ян, тобто існував загальномовнський світ.
3. VIII-IX ст. — формування на східнословянських землях давньоруської культури, поширення назви “Русь” на територію хорватського населення Верхнього Потисся.

Частина хорватів потім переселилася на Балканський півострів, а частина залишилася у Карпатах, створивши об'єднання Велика Хорватія.

У IX столітті тут з'являється новоутворене слов'янське князівство, очолюване легендарним князем Лаборцем. На заході князівство Лаборця межувало з Великоморавським князівством, а на півдні — з Болгарським царством. Відбулося поширення християнства на Закарпатті. Вже у 80-90 рр. IX ст. вигнані з Великої Моравії учні Кирила і Мефодія приходять на Закарпаття, де засновують монастирі в ідеальній неприступній гірській місцевості. У цей час Закарпаття потрапляє у сферу впливу Київської Русі. За хронікою Аноніма, у 903 р. угорці на чолі з вождем Арпадом захопили фортеці Унг, Вари. У цей період край називався **“res nullis” — нічия територія, або “terra indagines” — буферна зона**. Спершу тут зберігалася влада місцевої

Закарпаття.Історична пам'ятка.

слов'янської знаті. А починаючи з XI і завершуючи XIII ст., Закарпаття поступово увійшло до новоутвореної європейської держави, королівства Велика Угорщина. У документах наш край згадувався, як **“Marchia Ruthenorum”**.

Так вважалося до наших часів.

Однак останнім часом виявилось, що це не так. На підставі археологічних даних вимальовується зовсім інша картина. На момент ймовірного приходу угорців укріпленого пункту на замковій горі **ще не було**. Імовірне розташування городища Унг у селі Горяни, що під Ужгородом, де розташована славнозвісна церква-ротонда, яку деякі дослідники, аби пояснити існування городища Унг, датують IX–X ст. н.е. З результатів розкопок стало зрозуміло, що ніякого городища в Горянах **узагалі не було** і про існування тут центру князівства також говорити не можна, а тому «захоплене» угорцями городище Унг є **міфічним**.

Інший укріплений пункт — Боржава, за даними Анонімуса, був здобутий

військами Арпада, сина Алмоша, у 903 році після кількаденної облоги. Однак результати розкопок доводять, що Боржавське городище було зведено **лише наприкінці XI ст.** н.е. Тож і Боржаву угорці **не могли** здобути бодай лише тому, що в 903 році її просто **не існувало**. А це значить, що описаний в угорській хроніці збройний конфлікт між угорцями та слов'янами надуманий, а князь **Лаборець – легендарна особа**, яка має залишатися виключно у міфах і художній літературі.

Не підтверджено І сам факт проходження угорців на чолі з Алмошем наприкінці IX ст. н.е. через територію Закарпаття. Імовірний маршрут, яким скористався вождь кочовиків, – це Дунайський коридор (територія між Південними Карпатами і Дунаєм), який номади використовували споконвіків.

Міф про подолання племенами Алмоша Верещинського перевалу **серйозно спотворив** історію. Адже загальноприйнятним стало зараховувати всі городища до слов'янських, а всі поховання кочовиків приписувати давнім уграм. **Насправді це не так.** Усі одиничні поховання і могильники номадів, які відносили до часів проникнення військ Алмоша на територію Закарпаття, виявилися щонайменше на 80 років старішими. У комплексах поховань наявні речі, яких аж ніяк не могли мати угорські воїни, тому що знайдені артефакти були виготовлені набагато пізніше, як, наприклад, арабські монети – дірхеми другої половини X ст. н.е. Їх знаходження, призначення, а головне – датування і походження свідчать про належність цих знахідок не угорцям, а печенігам, які наприкінці X ст. н.е. рухалися з Причорномор'я. Причому це було не просто переселення, а втеча від погрому доволі непопулярним маршрутом через незручний для кочовиків гірський перевал.

Саме **печеніги, а не угорці в Х ст.** оселяються на території від Братислави до Закарпаття. Зарубіжні вчені у своїх роботах відзначають, що пам'ятки з цих земель характеризуються чимось неугорським, і пов'язують їх із кабарами, які приедналися

Верецький перевал.

до племен Алмоша наприкінці IX ст. н.е.. Знайдені поховання кочовиків змушують переглянути ці тези й усвідомити, що **ніякого переходу ні давніх угорців, ні інших племен через Verecький перевал у цей час не було**, а пам'ятки, які увійшли в наукову літературу як сутінок угорські з початку X ст. н.е., належать печенігам кінця цього самого сторіччя. Отже, на території Закарпаття у **VIII–IX ст.**, незважаючи на значне слов'янське заселення, державне утворення (князівство) сформоване ще не було, а люди вели спокійний, розмірений спосіб життя до приходу печенігів. Відповідно **не було** й переходу угорських племен на чолі з Алмошем через **Верецький перевал**. Територія сучасного Закарпаття увійшла до складу Угорського королівства вже в XI ст., і угорська колонізація, ймовірно, відбувалася із заходу, а не зі сходу.

В XII ст. король Гейза II, запросив сюди з Рейнської області саксонців, які вирощували виноград і добували в горах золото, а дружина короля Ендре I, Анастасія (дочка київського князя Ярослава Мудрого), на думку деяких учених, сприяла заснуванню монастиря на Чернечій горі, де жили ченці з Києво-Печерського монастиря. Поступово на цих територіях утворюються нові територіальні структури угорського королівства: у 1214 р. оформився **Ужанський комітат, у 1262 р. — Угочанський комітат, у 1263 р. — Березький комітат, а у 1303 р. утворився Марамороський**.

У 1241 р. армія жорстоких завойовників прорвала оборону у Карпатах і монголо-татари хана Бату перейшли через Верещакій перевал. Вони захопили і зруйнували Мукачево, Ужгород, Тячів, Солотвино, багато сіл. У 1242 р. стався раптовий відхід татаро-монголів з Угорщини. У 1254 р. угорський король Бейла IV запросив німецьких та італійських виноградарів і виноробів (вінцелерів) на спустошенні монголами землі Закарпаття. Деякий час частина Закарпаття входила до складу Галицько-Волинської держави. Та вже у 1308 р. до влади приходить нова династія в Угорщині, Анжуйська.

Наприкінці XV ст. у комітаті Унг нараховувалося 205 поселень, у комітаті Берег — 122, у комітаті Угоча — 76, у комітаті Марамарош — 128. Загальна чисельність населення нашого краю була близько 100-115 тисяч чоловік. Цікаво те, що у селах Липча, Іза, Довге, Драгово, Бедевля, Вишково, Вільхівці, Кричево, Чумалево, Угля, Колодне, Вонігово проживали вільні селяни-немеші. А ось міське право мали Ужгород, Мукачево, Берегово, Хуст, Севлюш, Вари, Білки, Вишково, Тячево, Вилок, Косино, Чинадієво і т.д. Всього на Закарпатті тоді було близько 20 міст. Серед майстрів були найбільш поширені такі професії, як: каменярі, кравці, шевці, пекарі, столяри, цирюльники, гончарі, золотарі, колічники, ковалі, кушніри. У гірській місцевості, розпочалася з дозволу угорських королів галицька колонізація: лемки заселяли комітати Унг, Берег, бойки — Берег, Унг, а гуцули — Марамарош.

У 1376 р. королева Угорщини та Польщі, Ержибет, надала Мукачеву статус привілейованого міста, а також дала дозвіл користуватися власною печаткою. І ось у 1394 році на Закарпатті з Литовсько-Руської держави прибув відомий подільський князь Федір Корятович, який заснував монастир на Чернечій горі, а вже у 1440 р. було засновано окреме Мукачівське єпископство. У 1514 р. відбулося велике селянське повстання куруців-хрестоносців в Угорщині під проводом Дьордя Дожі (у повстанні брало участь близько 100 тисяч чоловік). Повстанці неодноразово нападали на Ужгород, Мукачево, Хуст, Королево. У 1526 р., відбулася битва при річці Могач, де угорці зазнали поразку від турків і втратили свого короля Лайоша II, останнього з династії Анжу. Угорське королівство було розділене на три частини:

- 1.Трансильванське князівство — васал турецької імперії.
 - 2.Центральна Угорщина — під владою турецької імперії.
 - 3.Західна і Північна Угорщина — під владою австрійських Габсбургів.
- У 1526 р. Янош Заполяї, стає князем Трансильванії-Семигородщини до складу якої увійшли наші комітати Берег, Угоча, Марамарош. У 1566 р. повторився похід турків на Закарпаття і Словаччину. Вкотре пограбовано Берегово, Севлюш, Вари, Мочола, Кідьош, Астен, Дідово, Буча, Бігань, Береги, Косино, Квасово, Гута, Бене.

Пізнє середньовіччя означалося такими подіями в суспільному і господарському житті краю:

- а) початок промислового вирошування грецьких горіхів, яблук та шовковиці. Поширення промислових посадок кукурудзи та конюшини;
- б) масове створення мануфактур, особливо у Березькій жупі, тут було близько 100 підприємств. У Берегові проживало 11 кравців, 19 чоботарів, 5 бондарів, 4 гончарі, 5 ковалів, 5 кушнірів — усього 8 цехів. Ужанська жупа мала: залізоробні мануфактури (Ремети, Анталовці, Лумшори), 20 лісопилень, мануфактури по виробництву поташу і селітри. Жупа Мараморош славилася обробкою дерева і заліза (Вишково, Крива, Буштино, Бичків), домнами і ливарництвом (Косівська Поляна, Бутфалава), лісопильними (Ясіня, Бичків, Усть-Чорна), виробництвом взуття (Хуст). В жупі Угоча знаходився найбільший бондарний цех;
- в) використання мінеральних вод. У спеціальних заглибинах у скелях нагрівали розпеченим камінням мінеральну воду, в якій лікувалися. Це були прообрази перших санаторіїв-курортів.
- г) у краї вже налічувалося 700 сіл, де діяло близько 40 шкіл. А міста поділялися на: приватновласницькі — Мукачево, Берегово, Береги, Косино, Вари, Севлюш, Свалява, Нижні Ворота; казенні — Ужгород, Перечин, В. Березний; коронні — Вишково, Тячево, Хуст.

24 квітня 1646 р. проголошено Ужгородську унію. В Ужгородському замку 63 православні священики визнали об'єднання з католицизмом. Таким чином сталося утворення нової, греко-католицької церкви на Закарпатті. Вже у 1689 р. вийшов едикт папи Олександра VIII про приєднання католицьких общин історичного Закарпаття до Ватикану.

У 1690 р. усе Закарпаття увійшло до складу Австрійської імперії. Та вже у 1703 р. почалася визвольна війна угорців проти Австрії під проводом князя Ференца II Ракоці. 7 червня 1703 р. відбулася перша пам'ятна битва куруців біля села Довге, потім 15 лютого 1704 р. повстанці захопили замок у Мукачеві.

У 1728 р. Мукачівсько-Чинадіївська домінія перейшла до рук графів Шенборнів (всього перейшло 152 села, 4 міста, 15 присілків, 14.000 людей). Почалася нова хвиля німецької колонізації. Приїхало понад 200 ремісників та спеціалістів з виноградарства, вони заселили села Коропець, Березинку, Кучаву, Шенборн, Грабово, Пузняківці.

На Закарпатті почав розвиватися капіталістичний уклад, хоча і в рамках феодалізму, з'явилися перші фабрики. 27 березня 1848 р. в Ужгороді, у час угорської буржуазної революції та повалення монархії, проголошено Закон Угорщини “Про скасування кріпосного права та феодальних повинностей селян”.

У 1849 році Ужгород став центром Руського округу — нового територіального утворення в Австрійській імперії, але вже в 1850 році його було ліквідовано. У 1869 році в Ужгороді діяв перший на Закарпатті лісопильний завод, у 1872 році почала працювати перша залізниця: Ужгород-Чоп. У 1897 році з'явився перший телеграфний зв'язок Ужгород-Будапешт, а в 1902 році здано в експлуатацію першу в краї — Ужгородську електростанцію. У 1865 р. закладено першу вугільну шахту в селі Ільниця. У 1874 р. винахідник А. **Єнковський із села Стеблівки** винайшов машину для механізованого збирання пшениці. У 1896 р. на Закарпатті було 123 поштові відділи і жодного телефону.

Перша світова війна значно загальмувала розвиток краю. У вересні 1914 р. стався прорив російських військ поблизу Ясіня, Рахова, Ужка, те ж

повторилося наприкінці жовтня 1914 р. у напрямі на Ужок і Яблунецький перевал. Було захоплено 15 сіл — **Волосянка, Ужок, Стужиця, Ставне, Лютати, Воловець, Ялове, Гукливе, Скотарське, Студене і т.д.**

10 вересня 1919 року Закарпаття офіційно увійшло до складу Чехословацької республіки, а першим губернатorem Закарпаття був призначений Георгій Жаткович. Місто Ужгород стало адміністративним центром краю. Саме в часи Чехословацької республіки Закарпаття отримало сучасну архітектурну і культурну довершеність: у 1921 році Ужгород отримав ліцензію на демонстрацію кінофільмів, у 1927 році тут створено єдину в Європі ромську школу, у 1929 році збудовано перший на Закарпатті аеропорт (в Ужгороді). До речі, **29 лютого 1920** р. у конституції Чехословаччини з'явилася назва Підкарпатська Русь. У 1920-і роки на Закарпатті було 60 газет, з яких: 22 видавалися угорською мовою, 10 російською, 9 руською, 5 єврейською, 4 чеською, 4 українською та 6 мовно змішаних. Але за Віденським арбітражем від 2 листопада 1938 р. частина Закарпаття була передана Угорщині. В іншій частині 15 березня 1939 р. було проголошення нове державне утворення — Карпатська Україна, з центром у місті Хуст, а першим її президентом став Августин Волошин. На жаль, ця карпатська держава проіснувала зовсім недовго, оскільки невдовзі була окупована Угорчиною. А вже у 1941 році Угорська держава, до складу якої входило і Закарпаття, вступила у другу світову війну. До кінця 1944 року бої підійшли до Ужгорода. Війна не принесла нашому краю яких-небудь істотних зруйнувань, хоча привела до значних змін у структурі населення Закарпаття. Причиною цього було приєднання краю до Угорщини. У воєнних діях приймали участь частини 4-го Українського фронту під командуванням генерала Петрова, які восени 1944 року завершили визволення краю. У боях за Закарпаття загинуло понад 10 000 радянських солдат. Пам'ять про них бережуть багаточисельні пам'ятники.

З 1938 р. межі Карпатської України зазнали кількох змін. Після віденського арбітражу Карпатська Україна обіймала лише етнографічну територію без м. Ужгорода і Мукачева (11 100 км² і 552 000 меш.); адміністративна одиниця Закарпаття в межах Угорщини (1939—44) була зменшена ще на територію з м. Севлюш, Тячів і Солотвина, натомість її збільшено на зах. кордоном Словаччини (територія 1050 км² 41 000 меш.). Таким чином Закарпаття в межах Угорщини 1939—44, за статистикою 1941, обіймало 12 обо км² і мало 622 000 мешканців. Закарпаття в межах УРСР обіймає ту саму територію, що й в межах Чехо-Словаччини, збільшенну на півд. зах. територією навколо с. м. т. Чоп і становить окрему адміністративно-територіальну одиницю — Закарпатську область. (12 800 км² і 929 000 меш. на 1956 р.)

Людність Закарпаття швидко зростала в 19—20 вв., попри досить велику емігацію за океан, завдяки високому природному приростові та відносно невеликим втратам під час обох світових воєн, меншим як в будь-якій ін. частині України. 37% населення Закарпаття живе в містах (2001). Закарпаття має 11 міст (Ужгород — 116 400 меш. (2010), Мукачеве — 82 300 (2001), Берегове — 27 200 (2001), Хуст — 32 400 (2001))^[1] і 12 с. м. т. Характер міст Закарпаття — торг.-адміністративний, за останні часи і пром. Міста розташовані на перехрестях повз涓жніх і поперечних шляхів, найбільші з них — на пограниччі гір і низовини.

Утікали воловчани із мадярської “демократії” і попадали в радянське пекло

Факт нелегального переходу воловчан в СРСР у 1939-1941 роках давно чекає свого висвітлення. Кажуть таких закарпатських перебіжчиків в країну Рад було близько 5-ть тисяч. Звісно у цю цифру не входять ті, кого мадяри спіймали при перетині кордону й інтернували в табори.

Із матеріалів радянських прикордонників видно, що всі або переважна більшість воловецьких перебіжчиків, тільки-но вони опинялися на радянській території, одразу ж робили спроби встановити контакти з органами влади.

Особливо важкі випробування випали на долю тих воловчан, хто перейшов кордон після вересня 1939 року. Таких перебіжчиків, як правило, висилали на неосяжні простори Півночі. Абсолютно вони всі були притягнені до кримінальної відповідальності і засуджені до 5-ти років виправно-трудових таборів.

Не можливо якось пояснити ті репресії, які були застосовані по відношенню до людей, що шукали роботу й кращу людську долю, а потрапляли в жорстокі радянські табори.

Одним з найактивніших перебіжчиків був Федір Михайлович Бабинець із Скотарського.

У 1932 році його судили чехи за участь у демонстрації. У 1934 році він був вдруге засуджений до шести місяців, за те що пустив череду корів на мадярські засіяні поля. За заяву сільського Скотарського старости з М.С. Місаром і М.Б. Бабинцем знову був засуджений на місяць тюрми ф 100 крон штрафу. З 1934 по 1937 роки Федір 5 разів переходитив кордон. На шостий раз, 1 жовтня 1939 року угорська жандармерія затримала його і кинула у Воловецьку тюрму, але виламавши вікно камери він разом з Ф. М. Місаром втекли й 23 жовтня 1939 року нелегально перейшов на радянський бік кордону...

На допиті повідомив прикордонникам, що трохи раніше в СРСР нелегально пішли його брат Павло, Василь Бабець, Михайло Беца, Василь Федорович Буцко, Федір Гурман, Андрій Іванович Зенинець, Михайло Іванович Копча, Василь Іванович Лакатош, Михайло Степанович Місар, Василь Микитович, Федір Могіш, Іван Михайлович Райчинець, Михайло Михайлович Райчинець, Іван Сенинець, Василь Юрійович Тимкович, Федір Павлович Фуцур.

Федора було засуджено до трьох років, перебував в таборі а потім в Бузулуку попав у Чехословацький військовий корпус під командуванням Людвіка Свободи. Пройшов бойовий шлях від Бузулука до Праги. Його товариш Ф.С. Місар брав участь у боях за визволення Києва, Білої Церкви, воював на Дуклі. В 1944р. був десантований під Банську Бистрицю, де й загинув...

Автор Савчин О.М.

4 грудня 1939 року нелегально перейшов на територію СРСР і Василь Іванович Гафинець з села Лази. Разом з Гафинцем пішли й односельчани Василь Юрійович Грига, Федір Юрійович Комар, Юрій Васильович Дербаль. Перейшовши кордон хлопці заявили: "На радянській території нас ніхто не зустрів, тож ми прийшли в комендатуру в селі Вижлово. Ми повідомляємо, що кордон перейшли добровільно."

Багато закарпатської молоді йшло в Радянський Союз, щоб уникнути служби в мадярській армії.. Крім призовників переходило й багато патріотів, які вже відвували військову повинність у горгітівському війську. Михайло Гурзан зі Скотарського, перебувавши у відпустці 10 січня втік на радянський бік. Складним виявився життєвий шлях і жителя Воловця Георгія Олексійовича Шусти, який теж дезиртував з угорської армії і зі своїми односельцями Іллею Андрійовичем Тимковичем, Іваном Федоровичем Брунцвіком, Федором Івановичем Мадяром і Павлом Івановичем Лавером у жовтні 39-го нелегально пішли у Радянську Україну. До травня 1941 року хлопці працювали у місті Проскурові на цукровому заводі.

Напередодні війни у травні 1941р. Гергій Шуста був засланий радянською розвідкою назад на Закарпаття для збирання відомостей про дислокацію мадярського війська біля радянського кордону. Був арештований. Восени 43-го мадяри направили рядовим у будівельний батальйон. Влітку, під час передислокації на фронт, в районі Хуста втік, розшукав партизанський загін імені Ватутіна і в його складі боровся до визволення Закарпаття радянськими військами. У післявоєнний час працював інспектором Воловецького райфінвідділу.

Архівні матеріали свідчать, що кордон переходило й багато дівчат.

Воловчанки Гафія Данилівна Варга, Марія Андріївна Копча, Гафія Федорівна Мадяр- разом з досвідченим малолітнім перебіжчиком Василем Антонієм перетнули кордон 18 березня 1940 року. Але Василю сповнилося тоді лише 14 років, тож його прикордонники повернули назад.

Точно відомо, що М.А. Копча / за чоловіком Меденцій/ була направлена у виправно- трудовий табір у Потьму Мордовської АРСР, у січні 43-го була амністована і направлена в Джамбул Казахської РСР. Сюди ж після амністії потрапили Г.Д. Варга, Г.М. Мадяр, Г.Ф. Мадяр. З часом вони стали добровольцями Чехословацького військового корпусу. Після відповідної підготовки воювали зенітчицями, медсестрами, зв"язковими.

Які ж причини і мотиви спонукали воловчан нелегально тікати у Велику Україну. Архівні документи свідчать, що частина перебіжчиків шукали роботи й кращого життя. Всі без винятку втікачі щиро вірили у своє щасливе майбутнє. Чутки, що на Україні багато заробляють і добре живуть тягнули біженців мов магніт. Отож втікала молодь на "совети"

Доля всіх перебіжчиків на радянському боці була приблизно одинакова. Відразу ж після перетину кордону потрапляли у комендатуру. Звідки, після допиту всіх відправляли до Сколе, де були два бараки, обнесені колючим дротом. Один жіночий, другий чоловічий.

Із Сколе їх відправляли у Стрий у тюремні камери. Тут відбирали особисті речі, фотографували, брали відбитки пальців, заставляли розписуватися в протоколі допиту і відсилали у Львівську, а потім у Кам'янець-Подільську і Старобільську тюрми, де сортували і відправляли у північні виправно-трудові табори /ВВТ\.

Потім був Бузулук, навчання військовій справі і участь в боях у складі Першого Чехословацького армійського корпусу. Саме така доля у земляків з Верхніх Воріт Івана Лопіта, Павла Лопіта, Василя та Павла Козиків, Андрій та Іван Слички, Іван Ленчур, Йосип Карпишинець, Олексій Голянич, які восени 1939 року перетнули кордон, який до речі був недалеко від села Земляків 21 червня засудили на три роки ВВТ за нелегальний переход кордону згідно з 80 статтею карного кодексу УРСР. Звідси їх шлях лежав на сувору Північ. Через два з половиною роки, після жахливих страждань, було амністовано, звільнено з тaborу і відправлено в Бузулук, де формувався Чехословацький корпус під командуванням Людвіка Свободи.

Багато закарпатців, що потрапили до тaborів ГУЛАГу, за роки перебування в них перенесли неймовірні муки, страждання, голод і холод. Багато з них навіки залишилися в тій табірній землі. Ось лише одне свідчення:

“Табірні муки засуджених розпочиналися в тюрмі, що була зазвичай переповнена народом, спали на голій землі, повітря не вистачало, вмирали з голоду. В тaborи везли в холодних вагонах для худоби. Не кормили зовсім. Іноді конвоїр давав відро волі без кружки. Довозили до Колими, Воркути, Магадану, Печори або до Комі АРСР. Від залізниці понад дві доби автомашинами везли до лісу, де було жодної будівлі. Конвоїр помічав дерева, так мітив зону, з якої не можна було виходити, дав пили й сокири для повалення лісу, щоб збудувати бараки...

Завезли котел і мішок крупи. Воду топили з снігу, солі не було, посуду - теж. Кружки й ложки робили з дерева. Побудували барак і знову наказ заглибитись в ліс. В збудоване приміщення привели коней. І так будували бараки до самої весни. Якщо хтось не виконував норми, той не одержував пайок: 400 г. чорного віщент замерзлого хліба і літр баланди. У таких умовах щоденно вранці не піднімалося 5-6 чоловік...”

Ось така правда. Закарпатці з вересня 1939 року до червня 1941 року нелегально переходили кордон в Радянську Україну і одними з перших були репресовані на радянській території. Мабуть ці репресії були зв’язані, що тогочасні закарпатці були підданими фашистської Угорщини, яка була союзницею Німеччини, отож у перебіжчиках вбачали ймовірних шпигунів у разі війни.

Становище засуджених закарпатців у ВТТ значно ускладнилося після того, як у червні 1941 року фашистська Німеччина із своїми сателітами розв’язали війну проти Радянського Союзу. Усі вони стали політичними злочинцями і утримувались на особливому режимі. Лісоруби й пастухи з Верховини йшли через кордон з відкритим серцем і благородними намірами попадали в тaborи, де перебували непримиренні вороги радянської влади - куркулі із Західної України, кримінальні злочинці і бандити.

За роки Другої світової загинуло 32 воловчан

25 жовтня 1939 року канцелярія прем'єр-міністра Угорщини офіційно оголосила в пресі, що “комуністично настроєні русини і українці щодня зникають з сіл, та навіть з Мукачева і Ужгорода, зникають групами по 10-40 чоловік. І щоб якось припинити це явище мадяри в листопаді 1939 року створили спеціальні групи для розслідування справ затриманих втікачів в Радянську Україну, а прикордонні патрулі одержали наказ після першого попередження стріляти в порушників кордону.

Основними коридорами для сміливців служили долини річок Ужа, Латориці, Тересви і Тиси в районах багатьох населених пунктів. У Воловецькому районі це були- Канора , Верхні -Верецькі, Завадка і Скотарське.

Як свідчать протоколи, більшість втікачів не мали при собі документів. Доля всіх перебіжчиків склалася трагічно. Особливі наради при НКВС засудили їх по статті 80 карного кодексу УРСР у редакції 1927 року – за нелегальний перехід кордону – на 3 роки, а декого і на 5, а то й на 8 років в іправних робіт в трудових таборах Сибіру.

В часи Великої Вітчизняної, наприкінці 1942 року, саме ці перебіжчики стали кістяком Чехословацького окремої бригади під командуванням Л. Свободи. На початку 1944 року бригада мала 3348 чоловік, з них 563 чехи, 343 словаки, **2210 русинів**, 204 євреїв, 13 угорців, 6 росіян, 5 поляків, 2 німця і 2 латиші. Було й тут немало **воловчан**. **32 з них загинули**.

Не можна промовчати того, що не сходить з вуст закарпатців впродовж останніх років. Йдеться про те, що найбільше загинуло юнаків із Закарпаття, які воювали у Червоній АРМІї. Хоча на їх долю випало лише півроку війни. Головна причина тут бачиться у недосвідченості необстріляної молоді, яке без будь-якої підготовки кидали в бій. Хлопці набували практики у боях, за що й платили життям. До того ж основна маса червоноармійців із Закарпаття воювала в піхотних дивізіях. Недарма їх називали “чорноробочими війни”. В піхоті застосувалася така форма бою, як лобова атака. Після такого бою земля було густо вкрита трупами піхотинців.

За роки Другої світової війни в лавах Червоної Армії і Чехословацьких військових підрозділів, а також у концтаборах загинули уродженці селища Воловець:

- **Антоній Іван Федорович**, 1923р., українець, доброволець Червоної Армії з 1944 року, рядовий. Помер від ран 20.06.1945р. в госпіталі.
- **Бігар Владислав Васильович**, 1923р., українець, студент, воїн 1-го Чехословацького корпусу з 1943 року, ротний. Загинув у бою 24.01.1945р. Був похований у с. Буковці. Перепохований на меморіальному кладовищі Дукля, Словаччина.
- **Брунцвік Георгій Степанович**, 1907р., українець, селянин, 1-й Чехословацький армійський корпус. Воював з 1944 року. Загинув у бою 3.02.1945р. Був похований у с. Жіар, перепохований на меморіальному кладовищі в м. Ліптовські Мікулаш, ряд 10, могила №42. Словаччина.
- **Брунцвік Іван Васильович**, українець, учасник підпілля 1939-1941рр., член розвідгрупи Х.I Росохи. Заарештований в березні 1941р., зактавоний у концтаборі Даахау. Німеччина.

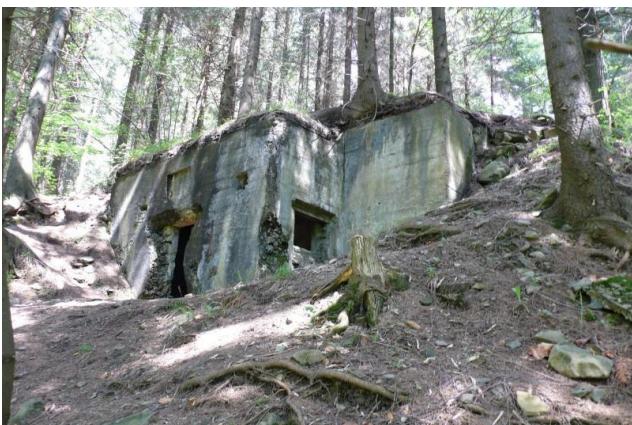
- **Брунцік Іван Франішекович**,1918р.,українець, воїн Чехословацького корпусу з червня 1944 року. Помер від ран 2.03.1945 року. Похований в м. Ліптовські Мікулаш,ряд8,могила №4.Словаччина.
- **Брунцік Федір Федорович**, 1923р,українець, доброволець з 1944р., рядовий. Помер від ран 8.02.1945р. в госпіталі. Похований у с. Ізверено, Кунцевський р-н,Московська область.
- **Варга Павло Юлійович**,1921р.,українець,пекар, Чехословацький корпус. 1943р., свободнік,Загинув 2.01.1944р., в боях під м. Біла Церква. Похований на мемор. клад.в м. Біла Церква,Київська область.
- **Волошин Михайло Андрійович**, 1922р., українець,селянин,воїн Чехословацького корпусу з січня 1943 р.,загинув у бою 8.03. 1943р.,похований у братській могилі в с. Соколів Харківської області.
- **Гашпар Ілля Іванович**,1918р,українець,селянин,воїн Чехословацького корпусу з 1943 р., Загинув у бою 11.04.1945р.Похований в м. Врутки,окрес Мартін,Словаччина.
- **Гуледза Юрій Дмитрович**,1912р.,українець,селянин, воїн Чехословацького корпусу з жовтня 1944р. Загинув у бою 23.11.1944р. Похований на мемор.клад. Дукля. Словаччина.
- **Гуледза Михайло Дмитрович**, 1921р,українець,доброволець з листопада 1944р., рядовий. Пропав безвісти у квітні 1945р.
- **Клемба Андрій Казимирович**,1919р.,українець,робітник, воїн Чехословацького корпусу з січня 1943р.,Загинув у бою 20.04.1944р. на перевалі Дукля на території Польщі. Похований на меморіальному кладовищі. Дукля. Словаччина.
- **Кобрин Михайло Григорович**,1916р.,українець,розвідник групи Х.I. Росохи. Заарештований в березні 41-го. Закатований у концтаборі.
- **Кобрин Павло Васильович 1916р.**, розвідник групи Х.I. Росохи в 1939-1941рр. Заарештований в березні 1941р., закатований у концтаборі в м. Шимберг. Німеччина.
- **Ковтун Василь,1915р.**, українець, тесляр, воїн Чехословацького корпусу з лютого 1943р., Загинув у бою 31.11.1944р., похований у с. Посада Яслінська,Кросненське воєводство,Польща.
- **Конепуд Іван Ілліч**,1920р.,українець,селянин,воїн Чехословацької бригади з квітня 1943 року, свободнік. Загинув у бою 31.12.1943р..Похований на мемор.клад. в м. Біла Церква, Київська область.
- **Кочан Федір Васильович**,1923р,українець, доброволець Червоної Армії з листопада 1944р, загинув у бою 27.02.1945р...
- **Кузевич Іван Юрійович** 1905р.,українець,робітник, воїн Чехословацького корпусу з 1943 р.Помер від ран 13.09.1944р. в госпіталі. Похований у м. Пшегради-Полянка,Кросненське воєводство, Польща.
- **Лях Юрій Ілліч**,1923р., українець,доброволець Червоної Армії з жовтня 1944р., рядовий. Загинув у бою біля м. Живець, Бельське воєводство. Польща.
- **Мадяр Андрій Васильович**,1919р,українець, воїн Чехословацького корпусу з червня 1944р,десятник. Загинув у бою 11.02.1945р біля села Жіар. Похований на мемор.клад. у м. Ліптовські Мікулаш, ряд 9,могила №91, Словаччина.
- **Мадяр Андрій Михайлович** 1909р., учасник підпілля 1939-1941рр.Закатований у концтаборі.
- **Мадяр Василь Іванович**,1925р,українець,доброволець Червоної Армії з жовтня 1944р,загинув у бою 11.03.1945р. біля польського села Заблоче. Похований в м.Пшина, Катовицьке воєводство.

- **Мадяр Іван Михайлович**, 1922р,українець, розвідник групи Х.I. Росохи. Заарештований у березні 1941 р., закатований у концтаборі в Німеччині.
- **Мадяр Юрій Федорович** 1911р, українець,робітник, воїн Чехословацького корпусу з січня 1943р.,ротний. Загинув у бою 8.05.1943р.Похований у с. Павловіце, Чехія.
- **Смоляк Юрій Іванович** 1913р.,українець,кравеца,воїн Чехословацького корпусу з грудня 1942 року. Загинув у бою 8.03.1943р. Похований у братській могилі в селі Соколів Харківської області.
- **Сухина Михайло Федорович**,1920 р, українець,доброволець Червоної Армії з жовтня 1944 р., рядовий, загинув у бою 6.02.1945р. біля Польського села Ріхвальд, похований в м. Живець Бельського воєводства у Польщі.
- **Тимкович Василь Андрійович**,1922р,українець, доброволець Червоної Армії з жовтня 1944р.,рядовий. Загинув у бою 9.02.1945. Похований у м. Живець Бельського воєводства.
- **Тимкович Іван Іванович**,1920р, українець,робітник,воїн Чехословацького корпусу з серпня 43-го, помер від ран 15.10.1944р.у польському селі Суходіл. Похований на Дуклі,Словаччина
- **Тимкович Іван Степанович**, 1923р.,українець,доброволець Червоної Армії з жовтня 44-го,рядовий. Помер від ран 5.02.1945р. в госпіталі. Похований у місті Краків,Польща.
- **Тимкович Ілля Андрійович** 1914р.,українець,розвідник групи Х.I. Росохи у 1939-1941рр. Заарештований в 1941 р, закатований у 1945 р. в концтаборі в м. Шимберг,Німеччина.
- **Худан Іван Іванович** 1925р., українець,доброволець Червоної Армії з жовтня 1944 р.,Загинув у бою 1.02.1945р..Похований в с. Великі Ліпнік,окрес Стара Любовня у Словаччині.
- Нинішні і майбутні покоління повинні знати тих,хто віддав своє життя в ім'я Перемоги над фашизмом.

Перша світова війна сповільнила темп розвитку нашого краю. У вересні 1914 р. стався прорив російських військ поблизу Ясіня, Рахова, Ужка, те ж повторилося наприкінці жовтня 1914 р. у напрямі на Ужок і Яблунецький перевал. Було захоплено 15 сіл – Волосянка, Ужок, Стужиця, Ставне, Лютва, Воловець, Ялове, Гукливе, Скотарське, Студене і т.д. Після розпаду Австро-Угорщини восени 1918 р. багато закарпатців виявило бажання приєднатися до України, про це чітко було заявлено на з'їзді у Хусті 21 січня 1919 р.

ЛІНІЯ АРПАДА

Угорські стратеги надіялися, що “Лінія Арпада” захистить і врятує націю і армію від розгрому. Ця складна оборонна система була побудована по Карпатських хребтах. У 1943 році після провальних битв під Сталінградом і Курськом сателіти Німеччини, в тому числі Угорщина, замислилися над скорим приходом Радянської Армії за Карпатські перевали. Тому з літа 1943 року спішно почали будувати систему оборони від Ясіння до Ужка. Доти, дзоти, опорні пункти споруджувалися в долинах річок Тиса, Ріка, Вича, Латориця, Уж. Головний акцент було поставлено на обороні доріг, мостів і тунелів. Будували цей складний об’єкт в надзвичайно таємному порядку силами військових спеціалістів і військовополонених. До жовтня 1944 року “Лінія Арпада” була побудована.

Про “Лінію” взагалі, написано багато.

Отож в цій статті звернуто увагу на невідомий досі відтинок в долині річки Вича.. На лівому березі якої, при вході дороги в гірську ущелину було розміщено з десяток бетонних укріплень. Ще до наших днів поінде збереглися позиції де, стояли протитанкові гармати, лінії траншей у дві-три смуги оперізують полонини. До станції Занька, на відрізку 5км. уся земля в оборонних спорудах. Погода, гірські умови не давали зможи наносити ефективних ударів по противнику з повітря. За кожний кlapтик гірської землі велися вперті кровопролитні бої. 9 жовтня, в холодну осінню пору, без належної тактичної розвідки боєм, в село вступили танки 351-стрілецької дивізії, якою командував генерал- майор І.Ф. Дударев. В процесі короткого бою, під прикриттям легкої авіації- кількох фанерних ”кукурузників”, які двома бомбами повністю зруйнували двох поверховий залізничний вокзал і пошкодили дерев’яну православну церкву неподалік від вокзалу /зараз там розташована будівля РДА/, практично без бою в село ввійшли танки Радянської Армії.

Танкова колона, не зупиняючись на марші, вздовж Вичи рушила на Яблунів. Через півкілометра від Воловця сталеві машини “напоролися” на міни і могутній артобстріл. Три танки зайнялися і згоріли разом з екіпажами. Бліскавичного маршу не вийшло. Спроби прориву вперто продовжувалися, але без толку... Тоді було прийнято рішення, залучивши місцевих провідників з Воловця, обійти цей оборонний вузол гірськими стежками через полонину Бозьова-урочище Красні Долини на село Сасівку. Після такого маршу мадяри потрапили у “котел”.

Зазнавши удару з тилу війська Хорті почали здаватися в полон. Катюшами з Воловця було подавлено опір на полонинах Плай, Фігура і підніжжя Темнатик. В ту пору вже вдарили перші холоди.

Холоди і дощ з мокрим снігом посприяли масовій здачі угорців в полон. Через три тижні, 24 жовтня було визволено Сваляву, а десь за тиждень до цього, у 20 числах жовтня у Воловці побував начальник політвідділу 18 армії – полковник Л.І. Брежнєв, який у Вишньому Кінці біля 200-літньої стодоли спостерігав, як залпи катюш вщент подавляють угорські позиції на Темнатику і Бозьовій...

Угорці збудували могутню оборонну лінію з надією, що їхня система неподоланна. Та сотні бункерів, мінних полів, протитанкових надовбів не захистила мадярів...

Розвідник у сутані

Росоха Тома Іванович переїшов з Канори у Воловець у 1932 році. Був приходським православним священиком і займав посаду вчителя: навчав дітей географії і математиці у 5-6 класах, за що отримував

650 крон. Написав мемуари, у яких вперше висвітлено радянське підпілля в нашему гірському Воловецькому краї.

“Прошу дорогих читачів, коли читатимуть ці вбогі мої рядки, то не осуджуйте за те, що я священник, пішов на таку роботу. Я вважав, що тут зможу більше допомогти нашому народу звільнитися раз і назавжди, ніж своїми проповідями з амвона. Так воно й сталося.” – сказав, завершуючи свої спомини, Т. Росоха в Ужгороді 20 червня 1971 року.

От же на суд читачів вибраний виклад зі спогадів Росохи Т.

14 березня 1939 року почалася окупація мадярами Закарпаття, а 17 вересня край було окуповано. У Воловець мадяри прибули ввечері 15 березня. О 9-годині дня на вокзалі готувалася зустріч. Із самісінького ранку у Воловці на уніатській церкві цілий день дзвонили дзвони. Уніатський священик Фанкович, директор школи Лявинець з дружиною з самого ранку готувалися до зустрічі своїх рідненьких братів-мадярів. Під самий вечір на перевалі з'явилася автомашина з кількома кулеметниками з одним кулеметом. Всі прийшли на вокзал у Воловець, де чекали панцеловий поїзд /панцирник/ із Сваляви, в якому приїхав підполковник. На урочистій зустрічі першим виступив уніатський піп Фанкович. Читав він свою промову з чотирьох аркушів. Зізнався, що прапор, з яким зустрічає своїх братів лежав під престолом у церкві 20-років, і що твердо вірив: настане той час, коли він буде зустрічати братів. Другий прапор зберіг в перині учитель Їжак... Директор школи Лявинець вітав і обіцяв навчати дітей по свято-стефанських ідеях. Жінка його перевдяглася у селянський одяг і вітала прибулих від імені сільських жінок. Я стояв осторонь і придивлявся до церемонії, аж тут підходить до мене Лявинець і пропонує сказати кілька слів: ”Ви ж учитель, священик, представник общини”. Я сказав, що не знаю угорської, а по своєму говорити з мадярами мене заціпить. Не пройшло і два дні, як на мене впала чорна хмара. Після обіду прибіг мій сусід Василь Ільницький, і попередив щоб я склався, бо прийдуть жандарми і заберуть. Переховувався цілих два тижні. Але через те, що я був священиком, змушений був виконувати треби. Отож, як тільки я зайшов у село, мене тут же взяли і погнали поперед себе. Люди мене дуже любили і поважали. Я чим міг всім допомагав: і медикаментами і різними порадами. Писав на їх прохання листи і скарги. І коли люди побачили, що ”сботчолом” жене мене попереду себе, побігли за мною. Першим був Іван Лавер. Доки мене довели до вокзалу, до підполковника, за мною йшла ціла процесія. Підполковник побачивши стільки людей, посадив мене під домашній арешт, з умовою, що вранці і ввечері я буду ходити відмічатися. Під таким наглядом я жив три місяці.

У вересні 39-го Гітлер напав на Польщу. Тоді російські війська зайняли Галичину. Кордон Закарпаття став сусідити з радянським. Ві Воловця до нього було 3, а з Канори – 2 кілометри. Мадярські прикордонники вдень виходили на кордон, а ввечері йшли в село спати. Отож на їхній ділянці кордону можна було ціле стадо прогнати. Мадяри боялися залишатися на ніч на кордоні. Казали хай руські сокотять /стережуть/, а нам і так добре.

Якось я надрукував на машинці листа історичного змісту аж на чотири сторінки, у якому послався що Закарпаття споконвіку належало Україні. І там наша батьківщина. Всі надії тільки на визволення зі сходу, від Радянської Росії. Лист переправили за кордон мої учні Мадяр Іван та Беца Павло. Через два дні хлопці

Автор Савчин О.М.

повернулися і сказали, що їм не повірили, хоч і похвалив лист. Біда в тому, що автор його священик.

Через недовгий час до мене прийшли двоє чоловіків і принесли записку. У ній йшлося аби я у листопаді, здається 20-чилі, перейшов кордон. Мій номер буде 36-39. Так я і вчинив. Після зустрічі з майором Львовим мені повірили. Дали "анонімку" /псевдо/- Данило, так і писали мені в завданнях ТД- товариш Данило. Кожного місяця 20-числа я повинен був передавати зведення. Його носили по той бік кордону Павло Кобрин та Іван Мадяр. Я ж роз"їжджав по Угорському краю і збирал розвід-матеріали, яких вимагав російський майор. Потихеньку завербував у підпілля за вказівкою майора- піднотаря Івана Овсака, Павла Кобрина, Андрія та Федора Мадярів, Івана Брунцвіка з Канори, Василя Іванча, Стефана Ціпа, Івана Шепу, Мирона Моцкова з Мукачева. Кожен з підпільників мав сої завдання. Іван Овсак забезпечував необхідними документами. Якось він мені дав бланки документів, по яких можна було їздити по всій Угорщині. Копча слідкував за залізницею, Кобрин і Мадяр з Канори були посильними і щомісяця переправляли за кордон розвід-дані... Ось так помаленьку, помаленьку закипіла робота. Отримую завдання, збираю матеріали, підготую їх, відправлю через посильних, а сам цілу ніч не спиши, думаєш, переживаєш за них... Прийдуть, принесуть нове завдання. від майора Львова і знову крутися цілий місяць у страхові. Часом тіні своєї бойшся... Ось так ми працювали на благо нашої великої держави, щоб бути вільними від мадярського ярма.

Десь в кінці серпня 1940 року майору знадобилися два комплекти офіцерської угорської уніформи- у чині підполковника та майора. Фрму пошив воловецький кравець Абрум за 400 пенге. Це були великі гроші.

Приблизно через два тижні з Будапешта у Воловець приїхали підполковник та майор з документами угорського Генерального штабу з перевіркою "Арпадової" лінії укріплень. Начальник Воловецького прикордонного гарнізону дав їм провідників і машину... Великі чини перевірили все, сфотографували, занотували і дійшовши до Скотарсь-кого , сказали, що треба по справах. А самі перейшли кордон. І вже з радянського боку помахали провідникам "ручками". Це були офіцери у формі, яку пошив воловецький Абрум...

Невдовзі мої посильні поверталися з-за кордону і їх затримали. Стали їх бити, ті й в усьому зізналися, а 24 травня 1941 року ввечері забрали і мене..."

Після багатоденних знущань і поневірянь по тюрмах , навесні 11 травня 1943 року ми постали перед судом, який закінчився 15-травня. Судив нас вищий військовий трибунал при зачинених дверях. Були вислухані свідки- це були шість жандармів з Воловця. Було оголошено вирок суду такого змісту: Росоха Тома Іванович-смертний вирок,/ пізніше замінений довічною катургою/, Овсак Іван- 15 років тюрми, Кобрин Павло- 12 років, Мадяр Андрій- 10 років, Мадяр Іван-8 років, Мадяр Федір – 7 років, Брунцвік Іван- 5 років, Копча Андрій- 2 роки, Мадяр Юрій- 2 роки....

Після суду мені довго довелося бути у Вацу. Сиділи ми під землею цілий місяць. Потім відправили у концтабір "Дахау". У таборі кожен в"язень мав сій номер або знак...

Автор Савчин О.М.

Воловець в СРСР

9 жовтня 1944 року 351 стрілецька дивізія під командуванням генерал-майора Дударєва І. Ф. звільнила село від мадярських військ Хорті. На честь бійців, що загинули при визволенні Воловця встановлено пам'ятник на військовому кладовищі. ↓

Вже через місяць після звільнення, в листопаді 1944 року в селі було утворено Народний комітет, в який увійшли П.М. Мадяр та О.Ф. Селянчин. Комітетчики з перших же днів організували роботу по відбудові села, що сильно постраждало від мадярських окупантів. Під час відступу мадярів і ведення визвольних боїв Червоною Армією було знищено 90 будинків і зірвано залізничну станцію, 8 мостів, повністю зруйновано лісопильний завод. Комітет прийняв доленосне рішення про передачу всієї поміщицької землі в руки трудівників.

З надією і ентузіазмом Воловчани сприйняли возз"єднання із Радянською Україною. Після цього історичного акту у Воловці стрімко розгорнулась відбудова господарства і перетворення його в соціалістичну русло. Воловчани одержали значну допомогу від братів з-за перевалу; тільки за півроку 1946 селянам було безкоштовно передано 68 тисяч тонн муки, 215 тонн посівного матеріалу. Крім того Воловчани одержали промговарів на суму 4,5 млн. рублів.

Трудівники села в стислі терміни відродили економіку в соціалістичному дусі. В 1944 році було націоналізовано лісопильний завод. Зперших днів підприємство розгорнуло соціалістичне змагання. Перебудова на соціалістичні рейки відбулася і в сільському господарстві. На початку 1948 року у Воловці ініціативна група по організації колгоспу побуvalа в Чернігівській і Вінницькій областях де наглядно переконалась у перевагах суспільного господарювання. В березні 1948 року почав господарювати колгосп "Радянська Верховина", в якому виявили бажання працювати 87 сімей. Колгосп мав 5 плугів, 2 борони, 4 вози.

В 1946 році почав діяти медпункт, а вже через півроку було відкрито лікарню на 40 ліжок. В 1950 році медичну допомогу воловчанам надавали 12 лікарів і 22 медсестри.

В 1945 році було відкрито середню школу, в якій 21 вчитель навчав 350 учнів. Культурно-просвітницьку роботу проводили будинок культури і бібліотека з 20 тисячами книжок.

Автор Савчин О.М.

В наступні роки економіка Воловця розвивалась прискоренними темпами. В 1963 року на базі лісопереробного заводу було створено лісокомбінат, який випускав понад 10 видів продукції для всього Радянського Союзу.

Індустриальному розвитку Воловеччини значно сприяло будівництво і функціонування Воловецького завду “Електрон”, який вступив в дію 1973 року. На ньому працювало понад 2,5 тисячі воловчан. Свою продукцію підприємство відправляло не лише на своє головне підприємство Львівський “Електрон”, а й в Москву, Ленінград, міста Забайкалля і Уралу. Виробничі зв”язки функціонували практично по всьому безмежному Радянському Союзу. В 1985 році завод випустив свій мільйонний екземпляр продукції. На підприємстві розгорнулось соціалістичне змагання. Встановлені виробничі плани виконувались на 115-120 відсотків.

Неможливо вже було впізнати Воловця, який в 1957 році став селищем міського типу. Селище стрімко будується. В цей період побудовано 24 багатоповерхових держаних будинків, з”явилася близько тисячі приватних обійст. У всіх будинках електрика, вологін і каналізація. До послуг трудівників-універмаг, торговий комплекс лісокомбінату, гастроном, 7 підприємств громадського харчування, будинок побуту.

За роки радянської влади склались і стали традиційними обряди і звичаї: реєстрація шлюбу і новонароджених, відмічаються повноліття і початок трудової діяльності.

Трудящі Воловця, як і всі радянські люди приймали активну участь у будівництві світлого майбутнього – комунізму- під керівництвом направляючої сили КПРС.

СУЧАСНІСТЬ

Український Воловець

Все більше українських поселень зустрічають уже не сумними бетонними знаками – прості мешканці разом з громадськими активістами продовжують розфарбовувати колись безликі назви українських міст, що розташовані на під’їзних шляхах до них, у кольори національного стягу. І для цього не потрібно збирати безліч підписів та дозволів у лінівих бюрократичних кабінетах. Лише згода Селищного голови Панасовича В.В., кілька пар вправних рук, фарба, ентузіазм і хороший настрій.

І якщо скептики скажуть, що це чергова компанейщина, то м”ягко кажучи, вони сильно помиляються. Адже значення цього явища набагато глибше. По-перше, це ініціатива активної молоді – основного носія національної свідомості, – яка уже долучається до державотворчих процесів, а згодом прийматиме важливі рішення та реалізовуватиме їх у життя.

По-друге, це згуртування навколо спільної справи. І якщо Майдан став силою руйнування злочинного режиму, то зараз настав час трансформувати цю енергію у створення оновленої реальності, в тому числі, і оновленого оточуючого середовища.

Автор Савчин О.М.

По-третє, що найбільш важливо, це шлях до остаточної заміни радянських символів на національну символіку. А як відомо, символи є одним з найважливіших елементів суспільної свідомості та історичної спадщини, визначають рамки світогляду людини, а отже, її спосіб мислення та дій. І сьогодні ми спостерігаємо таку важливу трансформацію у свідомості українців – від «совка» до сучасної європейської нації.

Тож, перетворити Україну дійсно на українську – це справа кожного патріота.

ОБРАЗЕННЯ